Həsən Seyidbəyli
«On beş gün Yaponiyada»
I hissə
©Yapon.az

ҺӘСӘН СЕЈИДБӘЈЛИ

ОН БЕШ КҮН ЈАПОНИЈАДА

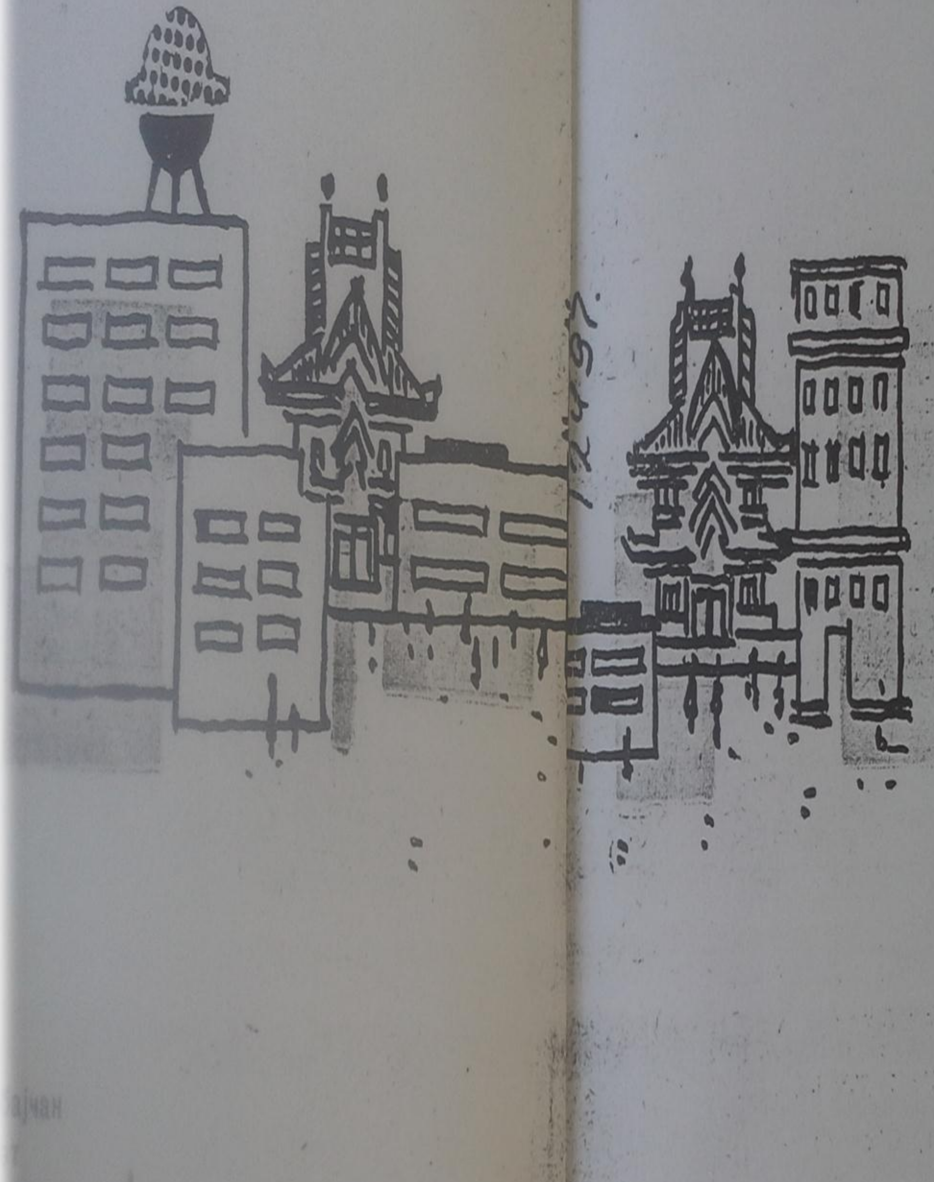

...ајчан
...ијаты
...1966

Биз Совет Кинематографија Ишчиләри Иттифагы адындан узаг Јапонијаја кедирдик. Нүмајәндә һеј'әтимиз ики нәфәрдән ибарәт иди. Бири «Тәмиз сәма» вә «Бир илин доггуз күнү» адлы мәшһур филмләрин мүәллифи Даниил Храбровитски, бири дә мән идим. Биз Јапонијаја кедән илк рәсми кино нүмајәндәләри идик. Биздән сонра Јапонијанын да кино нүмајәндәләри Москваја кәлмәли идиләр.

Мүасир техниканын гүдрәти илә гыса бир заманда бир гит'әдән башга гит'әјә учмаг имканы олдуғу һалда—јапон вә совет халгларынын бир-биринин кино сәнәти һаггында тәсәввүрү сон дәрәчә мәһдуд-

дур. Бизим әсас мәгсәдимиз ондан ибарәт иди ки, Јапонијанын исте'дадлы кино хадимләри илә јахындан таныш олаг, онларла мәдәни әлагәләримизи даһа да мөһкәмләдәк вә кәләчәкдә бу әлагәләрин кенишләнмәси үчүн даһа нә кими васитәләрдән истифадә етмәк лазым олачағыны ајдынлашдыраг.

Москвадан ајрылмаг истәмирдик. Өзү дә белә бир әзиз күндә... Нә исә, бизим тәјјарәмиз мәһз мајын 1-дә јола дүшмәли иди.

Әкәр Москванын нә гәдәр бөјүк, нә гәдәр әзәмәтли олдуғуну тәсәввүр етмәк истәјирсинизсә, ону кечә дә сејр един. Үфүгдән үфүгә гәдәр јајылмыш ишыг фәввараләри, ишыг хәзинәләри, пајтахтымызын сајы-һесабы билинмәјән ишыгларла бәзәнмиш кечә хәритәси! Санки бу ишыглардан сәадәт маһнысы учалыр. Биз үфүгү ашыб узаглашырыг. Лакин јер күрәсинин Москва јерләшдији парчасы өз шәфәги илә узун заман бизим јолумузу ишыгландырыр.

Мән тәјјарәдә сөһбәт етмәји севмирәм. Демәк олар ки, һәмишә јатырам. Өзү дә тез јухуја кедирәм. Нә сәс-күј, нә тәјјарәнин моторларынын јекнәсәг уғултусу мәним јухума мане олмур. Инди дә, Москвадан хејли узаглашдыгдан сонра, јатдым.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..» —дејән кур сәс мәни ојатды.

Сәһәр ачылмышды. Енмәјә башлајырдыг. Дашкәндин әтрафы нә гәдәр сәфалыдыр. Көјдән бахырыг. Гарыш-гарыш ишләниб сәлигәјә салынмыш торпаглары, каналлар чәкилмиш саһәләри, көлләри, сүн'и дәнизләри, мави һовузлары көрүрүк. Санки бүтүн бунларын хәјал дејил, һәгигәт олдуғуну бир даһа дујмаг үчүн һәмин бу торпаға енирик.

Сәһәр... Дашкәндин сәһәри! Сәрин меһ әсир, лакин күнортанын бүркүлү олачағыны индидән һисс

едирик. Кечә биз учанда тәјјарәдә чох аз сәрнишин вар иди. Дашкәнддә бизә даһа 20 нәфәрә гәдәр сәрнишин гошулду. Данышыгларындан һисс олунурду ки, Америкадан кәлмиш сәјјаһлардыр. Бизи Москвадан кәтирмиш «ИЛ-18» һава кәмиси јенә ганад ачыб учду, Әфганыстанын пајтахты Қабилә тәрәф үз тутду. Јухары галхдыгҹа гәрибә бир нараһатлыг һисс етмәјә башладым. Илк дәгигәләрдә бунун сәбәбини ајдынлашдыра билмәдим. Сонра мәнә белә кәлди ки, нә исә бир гәриблик һисс едирәм... Јолдашым Храбровитскидән сорушдум:

— Көрәсән бизим сәрһәд һардадыр? Бурадан көрүнмүр... Сән бир нараһатлыг һисс етмирсән?

Храбровитски мәнә сары бахмадан фикирли һалда ҹаваб верди:

— Јох.

Мән һисс етдим ки, о, өјрәнҹәлидир. Ахы, бу вахта гәдәр бир чох јерләри кәзмиш, дәфәләрлә хариҹи өлкәләри сәјаһәт етмишдир. Анҹаг мән илк дәфәдир...

...Илк дәфә иди ки, тәјјарәдә јатмырдым. Һава кәмисинин кирдә пәнҹәрәсиндән ашағы бахыр, бүркүлү һава дәрјасына гәрг олмуш сонсуз сәһралары сејр едирдим. Өзү дә бу сәһралар бајаг Дашкәндә јахынлашаркән көрдүјүм сәһралара бәнзәмирди. Сусуз, чылпаг, боз сәһралар! Јер күрәсиндә һәлә нә гәдәр истифадә олунмамыш белә сәһралар вар!.. Қабилә јахынлашдыгҹа тәјјарәмиз тез-тез ләнкәр вурур, гајалыгларла өртүлмүш дағларын арасындан кечир, каһ енир, каһ галхырды. Елә бир тәсәввүр ојанырды ки, бу сылдырым гајалыглар каһ бизим тәјјарәјә санҹылмаг истәјир, каһ да бирдән-бирә сонсузлуға көмүлүр.

О гәдәр дә бөјүк олмајан тәјјарә мејданына ендик. Дашкәнддән кәлән Америка сәјјаһлары Қабилдә дүш-

дүләр. Биз тәјјарә вағзалынын шүшәбәнд салонунда бир саат көзләмәли олдуг. Бизә үч нәфәр москвалы гошулду. Кечә Москвадан чыханда таныш олмаға имкан тапмамышдыг. Дашкәнддә онларла таныш олмаға мејл көстәрмишдиксә дә нәтичә вермәмишди. Анчаг Қабилдә, бу шүшәбәнд салонда, гүрбәтдә таныш олдуг. Онлар да Јапонијаја кедирдиләр. Тичарәт Назирлијинин нүмајәндәләри идиләр. Икиси чаван, бири гоча иди. Таныш олдуг. Ики нәфәр идик, беш нәфәр олдуг. Дарыхмадыг. Һәр кәс Јапонија һаггында билдијиндән, ешитдијиндән данышырды. Бу узаг өлкә һаггында чох гәрибә рәвајәтләр сөјләјирдиләр. Мән бу рәвајәтләрин нә дәрәчәдә һәгигәтә ујғун олдуғуну өз көзләримлә көрүб јәгин етмәк истәјирдим.

Јенә «ИЛ-18» маркалы тәјјарәмиз бизи өз ганадлары үзәриндә һаваја галдырды. Елә бил гәрибә бир нағыл башланырды. Биз бу нағылын һәм иштиракчысы, һәм дә тамашачысы идик. Јенә дә сылдырым гајалар каһ тәјјарәмизә сары учалыр, каһ да сонсузлуға көмүлүрдү. Тәјјарәмиз бу гајалыгларын арасында сола, сağа ләнкәр вура-вура өзүнә јол ачды вә Пакистанын пајтахты Қәрачи шәһәринә үз тутду. Пакистан гәдим өлкәдир. Халгы бир чох кәшмәкешләрдән чыхмышдыр. Македонијалы Искәндәрин гошунлары бу торпагда да из гојмушдур.

Мән Пакистан һаггында ешитмишәм. Лакин тәәссүф едирәм ки, Пакистанын анчаг тәјјарә мејданыны көрәчәјәм.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Бир нечә дәгигәдән сонра һава кәмимиз Қәрачинин тәјјарә мејданына енди...

Тәјјарәдән чыханда елә бил үстүмүзә од пүскүрдүләр. Ичәримиздә гәрибә бир бошлуг әмәлә кәлди, Кә-

вачинин одлу һавасыны бизим синәмизә бурахмады. Лакин нәфәс алмаг да лазым иди.

Чаван, ағ көјнәкли оғлан бизә јахынлашыб чәлд сорушду:—Сејидбәјли вә Храбровитски сизсинизми?

Биз бу көрүшә севиндик. Өзүмүзү тәјјарә вағзалына салмаға чалышдыг (һава кәмимиз вағзалын лап јахынлығында енмишди).

Вағзалын ичәриси күчәјә нисбәтән хејли сәрин иди. Лакин бу сәринлик дә нисби иди. Күчәдәки одлу һаваја нисбәтән илыг иди. Тавандан асылмыш нәһәнк һаватәмизләјәнләр арамсыз һәрләнир, биз дә чалышырдыг ки, үзүмүзү онун вурдуғу јелә тутаг. Бејнәлхалг гајдалара риајәт едәрәк мүәјјән сәнәдләри вә декларасијалары долдурдугдан сонра бизи тәјјарә мејданындан чох да узаг олмајан меһманханаја көндәрдиләр. Мән вә Храбровитски бизи гаршылајан оғланын «Волга» машынында кетдик. Бу оғлан Кәрачидә совет експортфилмин нүмајәндәси Јури Синитсин иди. Чох зирәк, чевик, һәм дә үзүкүләр бир оғлан иди. Меһманханада гарајаныз хидмәтчиләр чамаданларымызы бизим үчүн ајрылмыш нөмрәләрә апардылар. Нәдәнсә мәнә бахыб күлүмсәјир вә астадан бир-бирләринә дејирдиләр: «мүслүм, мүслүм». Мән баша дүшдүм ки, «мүслүм», «мүсәлман» демәкдир. Нөмрәләримиз о гәдәр дә бөјүк дејилди. Хырдача бир дәһлиз вә бир дивары тамамилә шүшәбәнд олан отагдан ибарәт иди. Нәфәс алмаг мүмкүн дејилди. Нәһајәт, көзүм дивардакы «кондјшн»ә саташды. Бу, һавасәринләдән чиһаз иди. Меһманхана хидмәтчисиндән хаһиш етдим ки, ону ишә салсын. Кондјшни гурдулар, мәним балача отағым тезликлә сәринләшди. Раһат нәфәс алдым. Һамамхананын «сојуг» јазылмыш краныны ачдым; су әмәлли-башлы исти иди...

Үст-башымызы дүзәлдәнә гәдәр Јури Синитсин

хәбәр кәтирди ки, бизи Кәрачидән Јапонијаја апарачаг «Боинг» тәјјарәси нәдәнсә кечикир вә јәгин ки, биз бурада кечәләмәли олачағыг. Јури Синитсиндән хаһиш етдик ки, бу күнүмүз әбәс јерә итмәсин вә мүмкүнсә кедиб Кәрачи шәһәрини кәзәк. Синитсин деди ки, бу, о гәдәр дә асан мәсәлә дејил. Шәһәрә кирмәк үчүн биз ичазә алмалыјыг. Јәгин ки, бу саат совет сәфирлијиндә катибдән башга һеч кәс јохдур. Ахы, бу күн мајын 2-си иди. Совет сәфирлијинин ишчиләри дә бу әзиз бајрамы гејд едирдиләр. Буна бахмајараг Јури Синитсин арзумузу јеринә јетирмәк үчүн чох чалышды вә нәһајәт, хош хәбәрлә гајытды. Биз онун «Волга» машынында Кәрачи шәһәринә сары јола дүшдүк.

10 Чох гәрибә вәзијјәт кечирирдим. Мәнә елә кәлирди ки, Синитсинин машыны һәр дөнкәдә аддымбашы бир машынла тоггушачаг. Сонра баша дүшдүм ки, бурада нәглијјат јолун сол тәрәфилә һәрәкәт едир. Автомобилчи олдуғум үчүн бу, мәнә даһа гәрибә тә'сир бағышлајырды. Асфалт јол илә јанашы, дәмир јолу узанырды. Дөрд вагондан ибарәт олан гатар бизим машынла јанашы кедирди. Әсасән ағ кејимли сәрнишинләр вагонларын хырда пәнчәрәләриндән бојланыр, чохлары исә пилләләрдә отурмушдулар ки, бу бүркүлү һавада нәфәс алмаға имканлары олсун.

Һәр дәфә мәнә белә кәлирди ки, Синитсин јол гајдаларыны позур вә индичә гаршыдан кәлән илк машынла тоггушачаг. Машынлар да нә машынлар! Јүк машынларынын кузовлары үзәриндә нә чүр шәкилләр истәсәниз көрә биләрсиниз: адам, гуш, күл, мәнзәрә, чылпаг гадын, су пәриси... Елә бил ушаг әли илә чәкилмиш нахышларды! Машынларын кузовлары адамла, ев әшјалары илә, јахуд мал-гара илә долу иди...

Каһ сағымыздан, каһ солумуздан шүтүјүб кечән

хырдача машынлар диггәтимизи даһа чох чәлб едирди. Даһа доғрусу, бунлар машын дејилди, мотороллер үзәриндә, сүрүчүнүн тәркинә гојулмуш кичик бир кабинә иди. Кабинәдә 3—4 адам јерләшир. Кәрачидә бу кабинәли моторроллерләрә рикша дејирләр. Рикшаларын кабинәси даһа ала-бәзәкдир. Парылдајан нә варса, сүрүчүләр өз мотороллерләринин кабинәсинә јапышдырырлар. Харичи журналлардан кәсдикләри шәкилләр, ја мүгәддәс шәхсләрин гәбирләринин әкси, сары, гырмызы, јашыл шүшә парчалары, бүрүнч, дәмир... Илк дәфә гоша улаг гошулмуш арабалара раст кәлдим. Өзү дә белә арабалара тез-тез тәсадүф едирдик. Кәрачијә јахынлашдыгча јолун солунда вә сағында вурулмуш рекламларын сајы кет-кедә чохалырды. Бу рекламларда «Коко-кола», диш ағардан пасталар, «Пепсикола», башағрысы дәрманлары тә'риф олунурду. Рекламлар ал-әлван иди, о дәгигә нәзәримизи чәлб едирди. Онларын солунда, сағында исә тозлу-торпаглы бир дүзәнлик, бә'зән сыныг-салхаг бир кома, јахуд көзгамашдыран ағ машын тә'мири е'малатханалары көрүнүрдү. Бу е'малатханалар үзәриндә нәһәнк гырмызы һәрфләрлә «ШЕЛ», јахуд «ЕССО» сөзләри јазылмышды. Јури Синитсин бизә изаһат верирди: «Бунлар ајры-ајры дөвләтләрин фирмаларыдыр. Инкилтәрәнин, Американын. Бурада һәм бензин сатырлар, һәм дә машынлары тә'мир едирләр». Елә сәлигәли, елә тәмиз е'малатханалар иди ки, адам истәр-истәмәз машыны сүрүб мәһз орадан бензин көтүрмәк, мәһз орада мотору јохлатмаг истәјирди... Сонра виллалар башланды. Бә'зән бу, мүасирлијә мејл едән јөндәмсиз виллалар ичәрисиндә гәшәнкләринә дә тәсадүф едирдик. Бу виллалар әсасән ики мәртәбәли иди. Иглимә ујғун олараг чох һиссәсини шүшәбәнд вә ачыг артырмалар тәшкил едирди. Вил-

лалар да ал-әлван рәнкләрә бојанмышды. Ән бөјүк виллалардан бири ипә дүзүлмүш електрик лампалары илә бәзәдилмишди. Бу лампаларын сајы-һесабы јох иди. Лампалар һөрүмчәк тору кими евин әтрафына сарынмышды. Јури Синитсин деди ки, Қәрачидә тој мәрасиминин әсас шәртләриндән бири одур ки, ишыг мүмкүн гәдәр чох олсун, көз гамашдырсын.

Нәһајәт, шәһәрә кирдик. Евләрә нисбәтән хејли ири олан јөндәмсиз рекламлар һәр шејдән әввәл көзүмүзә чарпды. Рекламлар фарс вә инкилис дилләриндә иди. Ким һардан истәмишсә, орадан да асмышдыр. Дүканлар вә мағазалар сон дәрәчә сәлигәсиздир... Истидир, чох истидир. Нәфәс алмаг мүмкүн дејил. Гара мүмијалары хатырладан арыг, јарымчылпаг мағаза саһибләри бир көлкәлик тапыб һушсуз һалда узанмышлар. Мағазанын ичәриси гаранлыгдыр. Сатылан шејләрин чоху мағазаја сығмадығы үчүн сәкиләрин үстүнә сәрилмишдир. Тозлу, чындыр китаблар, һәмин китабларын јанында хырда чиһазлар, ачарлар. Үзәринә сајсыз-һесабсыз милчәк гонмуш мејвәчат: гајсы, банан, шамама. Дејәсән шамамадыр. Гәрибә бурасыдыр ки, бә'зән бу мејвәләри алан мүштәри дә тапылыр. Сатычы әлини узадыб милчәк гарышыг гајсыдан бир овуч көтүрүр, әл тәрәзисинә атыр.

Чајчы дүканлары... Дүканлар бир-биринин бөјрүнә кирмишдир. Машынлар һеч бир күчә гајдаларына риајәт етмәдән каһ солдан, каһ сағдан кечир, бир-биринин јолуну кәсир, мағазаларын, адамларын, нәглијјатын јаратдығы түнлүк ичәрисиндә һәрч-мәрчлик төрәдир. Чинарлар, палмалар, акасијалар... Биз бу гәрибә аләми, гәрибә мәнзәрәләри фотоапаратымызла чәкирик. Јури Синитсин бизи хәбәрдар едир ки: «Мәбада апаратынызы гадынлара сары тушлајасыныз! Пакистанлылар буну хошламырлар». Чындыр пал-

гарлы, ири мәрчан көзлү, гәшәнк, гарабуғдајы ушагларын шәклини чәкмәк истәдик. Онлар чевик һәрәкәтлә әлләрини бизә сары узадыб дедиләр:

— Саһиб, бәхшиш.

Кимә сары дөнүрүксә, һәмин ушаг өјрәнчәли бир һәрәкәтлә әлини бизә узадыр:

— Саһиб, бәхшиш! — дејә пул истәјир.

Бу ушаглар сәјјаһлары, үмумијјәтлә, харичиләри о саат танıјыр вә пулсуз чәкилмәк истәмирләр. Бизим пулумуз «иендир». Кәрачидә бу пуллар кетмир. Буна көрә дә биз һәмин ушагларын шәкилләрини чәкә билмирик. Чүнки онларын «һаггыны» верә билмәјәчәјик.

Шәһәрин һавасы ағырдыр. Кәрачинин кениш күчәләриндә, јашыл мејданчаларында һава нисбәтән тәмиздир; дар күчәләрдә дәмирчиләрин, галајчыларын, мејвәчат мағазаларынын јерләшдији мәһәлләләрдә исә һава јенә ағырлашыр. Елә бил туршумуш бир шејин гохусуну дујуруг. Биз бу мәһәлләләрдән тезликлә узаглашмаға чалышырыг. Үрәк јанғысы һисс едирик. Јури Синитсин машыны сахлајыб: «Аис кококола» — дејә сусатаны сәсләјир. О да бутулкалары ачыб ичәрисинә гәмиш салыр, гача-гача бизим үчүн машына кәтирир. Мән гәмиши бир кәнара туллајыб коко-кола илә бутулканын ағзыны јујурам вә ичирәм...

...Кәрачилиләрин кејими бә'зән һиндлиләрин кејимини хатырладыр. Каһ франсызларын, каһ америкалыларын, каһ да башга дөвләтләрин сәфирликләринин јахуд тичарәт компанијаларынын јерләшдији биналарын гаршысындан кечирик. Каһ да кино-театрларын јанында машынымызы сахлајыб бинанын үзүндән дә бөјүк олан рекламлары сејр едирик. Мотороллер вә велосипед сүрән кәнчләр ағына-бозуна

бахмадан машынларын арасыјла шүтүјүрләр... Ики-үч күчәдә һәрәкәти идарә едән полис нәфәри көрдүк. Шәһәри хејли кәздикдән сонра Јури Синитсинин дә'вәти илә онун евинә кетдик. О, көзәл бир виллада јашајыр. Һәјәти бағ-бағчадыр. Хаһиш етдик ки, Јури Синитсин бизи бу ахшам мәшһур «Клеопатра» филминә апарсын. О, бизә јер дүзәлтмәк үчүн тәзәдән шәһәрә јолланды. Бизи дә дә'вәт етди. Лакин биз бојун гачырдыг, чүнки даһа истијә давамымыз јох иди.

Вилланын пилләләри үзәриндә отуруб, көлкәли һәјәтә тамаша едирик. Гәрибәдир, бурада да сәрчәләр ејнилә чиккилдәјир, далашыр, бир-бирини чағырыр, вилланын тәмиз сүпүрүлмүш хијабанларына ениб атыла-атыла өзүнә јем ахтарыр, һаваланыб јахын ағачларын биринин будағына гонур. Бүтүн јер үзүндә сәрчәләр ејни дилдә данышыр... инсанлар исә... Биз кәрачилиләрин дилини баша дүшмүрүк; онлар да бизи баша дүшмүрләр. Кәрачидә харичиләрлә әсасән инкилис дилиндә данышырлар.

Москвадан чыханда Храбровитски мәндән сорушду:

— Биз совет тәјјарәсиндән дүшәндән сонра Франсанын «Боинг» тәјјарәсиндә башгалары илә нечә данышачағыг. Ахы, һеч биримиз харичи дил билмирик.

Ону сакит едиб дедим ки, ади шејләр һаггында инкилис дилиндә даныша билирәм. Мәсәлән, саат нечәдир? Мән јемәк истәјирәм, ичмәк истәјирәм, бура һарадыр, мән филан јерә кетмәк истәјирәм, бу нечијәдир вә с. Инди мәнә «мүслүм» дејә севинән кәрачилиләр мәнимлә анчаг инкилис дилиндә данышырдылар.

Будур, хијабанда ағ палтарлы узунбој бир адам көрүндү. Бу, 35 јашларында бир кишидир. Чох чидди бир төврлә еһмалча нә исә пусурду. Мән вә Храбро-

витски дөнүб тәәччүблә бир-биримизә бахдыг. Һәмин киши гушатан илә сәрчәләрә даш атырды. Бизи көрән кими өзүнү итирди вә инкилис дилиндә саламлашды.

Јури Синитсинин јашадығы вилла бир нечә отагдан ибарәтди. Отагларын диварларына совет кино-филмләринин харичи дилләрдә бурахылмыш рекламлары вурулмушду. Виллада да бөјүк һаватәмизләјәнләр ишләјирди...

Јури Синитсин бир пакистанлы илә гајытды. Бу ортабојлу, ортајашлы, арыг бир киши иди. Бузлу виски илә сода ичә-ичә сөһбәтә башладыг. Пакистанлы бизим бә'зи филмләр һаггында чох мүкәммәл данышырды. Мә'лум олду ки, о, филмләрин нүмајиш етдирилмәси илә мәшғул олур. Өзү дә әсасән совет филмләринин. Сөһбәт вахты пакистанлы (биз онун адыны өјрәнә билмәдик) Қәрачидә нүмајиш етдирилмиш ики Азәрбајчан филминдән данышды. Бунлардан бири «Қороғлу», дикәри исә «Лејли вә Мәчнун» иди. Бу филмләрин талеји мәни чох мараглaндырдығы үчүн ондан сорушдум:

— Пакистан тамашачысы бизим филмләри нечә гаршылады?

— Әсасән чох јахшы, — дејә киши чаваб верди, — анчаг һәмин филмләрдә мүәјјән ихтисарлар етдикдән сонра онлары екрана бурахмышыг.

Һәмин ихтисарларын нәдән ибарәт олдуғуну сорушдум. Пакистанлы деди:

— Әсасән дини мәсәләләрә аид јерләр ихтисар олунмушдур.

— Ахы, нә сәбәбә? Мәкәр филмләрдә дини мәсәләләрдән данышмаг Пакистанда гадағандыр?

— Јох, гадаған дејил. Лакин дини мәсәләләрдән данышан сәнәткар дини мәсәләләрә јахшы бәләд олмалыдыр. Актјор һеч олмаса гураны әлиндә дүзкүн

тута билмәлидир. Онун һәрәкәтләри дәгиг олмалыдыр. Сизин артистләр буну дүзкүн едә билмирләр. «Лејли вә Мәчнун» филминдә исә биз Мәчнунун Кә'бәјә кәлмәси сәһнәсини кәсмишик. Чүнки «Һәчәр» дашында һеч кәсин әкси көрүнә билмәз. Бу, кафирликдир.

Пакистанлы данышдыгча, мәним ичәримдә мүәјјән бир е'тираз ојанырдыса да күлүмсүнүб сусурдум. Чүнки чохдан бәри Америка вә башга империалист өлкәләринин кино-филмләри илә долу олан Пакистан екранларында совет филмләри тәзәчә нүмајиш етдирилмәјә башлајырды. Она көрә дә илк аддымдан мүнасибәтләри кәркинләшдирмәјә дәјмәзди. Дикәр

тәрәфдән ихрач олунмуш филмләри нүмајиш етдирән дөвләтләрә һәмин филмләрдә мүәјјән ихтисарлар етмәк һүгугу верилдијини билирдим. Бир дә ки, Пакистан ән гәлиз мүсәлман өлкәсидир, ислам дининин бајрағыны һамыдан уча тутдугларына бурада әминдирләр вә дејәсән, бунунла фәхр едирләр. Белә гыса бир көрүшдә фанатик руһлу диндарларла мүбаһисәјә кирмәјә дәјмәзди.

Пакистанлы бизә деди ки, «Клеопатра» филминдә дә бир чох ихтисарлар етмишләр. Дүздүр, бу ихтисарлар дини мәсәләләрлә әлагәдар дејилдир. Әсасән әсәрин гәһрәманы Клеопатранын (Елизабет-Тејлорун) һәддиндән артыг чылпаг кәздији сәһнәләр ихтисар едилмишдир...

...Пакистанлы кәләчәкдә дә совет филмләринин мүмкүн гәдәр тез-тез нүмајиш етдирилмәси үчүн сәј көстәрәчәјини бизә вә'д етди. Биз онун сәмими вә'динә инандыг.

Јури Синитсинин арвады кәлди. Бизим үчүн сүфрә ачды. Портағалларын дады јох иди. Елә бил илыг шор су ичирсән. Истидән иштаһамыз гачмышды. Үрә-

Хиросиманын анасы. *Рәссамы Т. Садыгзадә*

Мәһв олмуш һәјат.
Рәссамы Т. Садыгзадә

има гурбанлары.
ы Т. Садыгзадә

јимиз анчаг су истәјирди. Крандан су ичмәк олмурду, чүнки чох буланыг иди. Јури Синитсин отаға бир јешик «коко-кола» кәтирди. Үрәк јанғысыны сөндүрмәк үчүн бурада ән чох ишләнән бузлу «коко-кола»дыр.

Һава гаралмаға башлајанда биз «Ҝлеопатра»ја бахмаға кетдик. Бура Кәрачинин ән бөјүк кино-театрлары јерләшән мәһәлләси иди. Ичәри кирдик. Әлбәттә, бу бөјүк кино-театр бизим кино-театрлара нисбәтән хејли кичикдир. Фоједә нә истәсән сатылыр: јемәк, ичмәк, чај, кофе. Һәр шејдән чох «коко-кола». Бизим лимонады хатырладыр, лакин газы даһа јохдур. Илыг «коко-кола»ны ичмәк мүмкүн дејил. Јалныз бузлу оланда онун дадыны һисс етмәк олур. Гадынлар чох һәјалы, чох тәмкинли көрүнүр. Кишиләр өз гадынларыны түнлүк олмајан јерләрдә әјләшдирирләр. Кино нүмајиш етдирилдикчә чәркәләр арасында дондурма, су вә башга ширнијјат сатан оғланлар кәзир, гызғын алвер кедир...

Ишыглар сөндү, чохдан бәри ешитдијимиз, чүрбәчүр рекламларда сајсыз-һесабсыз шәкилләринә тәсадүф етдијимиз, һаггында чүрбәчүр ләтифәләр дејилән кениш екранлы, рәнкли «Ҝлеопатра» филми башланды. Биринчи серија гуртарандан сонра кино-театрын саһиби тамашачылара рекламлар көстәрмәјә давам етди. Бу рекламлар әсасән диофилмләрдән, јә'ни һәрәкәт етмәјән кинокадрлардан ибарәт иди. Рекламларда палтарјујан вә тикиш машынларындан, чүрбәчүр помадалардан, фотоапаратлардан вә бу кими шејләрдән бәһс олунурду. Бу да кино-театр саһибинин кәлир мәнбәләриндән биридир.

Јарым саата гәдәр реклам верилди. Сонра «Ҝлеопатра»нын икинчи серијасы нүмајиш етдирилди. Нә мән, нә дә Храбровитски филми бәјәнмәдик. Дүздүр, бурада бөјүк күтләви сәһнәләр вардыр. Декорасијалар

сон дәрәчә монументал, инандырычы гурулмушдур. Либаслар тәбии вә көзәл тә'сир бағышлајыр. Лакин сәнәт јохдур. Һәр шеј — јаланчы әзәмәт, гылынчлар, чылпаг чијинләр, кәмиләр, ган, өлүм, мусиги, мүбаһисә, тарихи абидәләр вардыр. Лакин бунларын һеч бири мүәјјән бир вәһдәт тапмамышдыр. Буна көрә дә «Клеопатра» филми сәнәт әсәри олмамышдыр. Әксинә, бу әсәр јорур, бәлкә буна көрә дә биз һәмин филми чохдан бәри көрмәк арзусунда олдуғумуза бахмајараг, ахыра гәдәр гала билмәдик. Кино салонуну тәрк етдик. Јенә дә фоједә түнлүк иди. Буфетин гаршысында ағ палтарлы кишиләр назик гәмишләрдән «коко-кола» сорурдулар.

18 Синитсин бизи күчәдә көзләјирди. Бурадан бирбаш шәһәрин кәнарына, тәјјарә вағзалынын меһманханасына јола дүшдүк. Кәрачидә ишыг аздыр. Шәһәрин ичәриси илә кетдикчә Синитсин бә'зи бналары бизә көстәриб изаһат верирди: «Бура Америка сәфирлијидир, бура тарихи музејдир» вә с.

Јолун һәр ики тәрәфиндә «ЕССО» вә «ШЕЛ» профилактика е'малатханаларынын рекламлары алышыб јаныр, һамынын диггәтини чәлб едирди. Јолун сол тәрәфиндә сајсыз-һесабсыз ишыгларла бәзәдилмиш чырагбан бир бина көрүндү. Бу ишыглар, һәјәти дөврәјә алмыш ағачларын јашыллыглары ичәрисиндән сүзүлүр, ијнә кими јол кечәнләрин көзләринә санчылырды. Јури Синитсин бизи баша салды ки, бу ахшам бу бинада тој вардыр.

Биз меһманханаја чатыб Синитсинлә видалашдыг. Сәһәр тездән «Ејр-Франс» тәјјарә компанијасынын «Боинг» һава кәмиси бизи Јапонијаја апармалы иди. Синитсинлә һәр еһтимала гаршы беләгәрара кәлмишдик ки, сәһәр тездән зәнкләшәк.

Өз отагларымыза кәлиб һаватәмизләјәни ишә сал-

дыг. Кондјшни гурдуг, пәнчәрәләри тајбатај ачдыг вә үстүачыг јатдыг.

...Сәһәр тездән бизи һеч кәс ојатмады. «Ејр-Франс»ын тәјјарәси јенә дә кәлиб чыхмамышды. Арадан бир саат, ики саат, үч саат кечди... Үрәјимиз јанырды. Синитсинә зәнк вурдуг... Ушаглыгда ешитдијим бир нағылы хатырладым: Симург гушунун ләләјини јандыранда, о гуш гәһрәманынын имдадына чатырды. Синитсин дә бизим Симург гушумуз иди. Јенә кәлди. Бу дәфә һәмин меһманханада галан үч нәфәр рус јолдашымыз үчүн дә ичазә алыб һамымызы Қәрачијә апарды. Бүтүн күнү шәһәри кәздик. Синитсин инди ики нәфәри дејил, беш нәфәри тез-тез «коко-кола»ја гонаг етмәли олурду. Биз мағазалара тамаша едирдик. Мағазаларда һәр нә истәсән вар иди, лакин мејвә, әрзаг мағазаларына јахын дүшмәк олмурду. Онларда сәлигәсизлик, натәмизлик вар иди. Галан мағазалар исә, әксинә, сәлигәли вә тәмиз иди. Мағазалардакы малларын чоху бурада истеһсал олунан маллар дејил, кәтирилмәдир. Јенә «ШЕЛ» вә «ЕССО» е'малатханалары. Мәнә белә кәлир ки, бунларын сајы Қәрачидәки биналардан чохдур. Синитсин бизи касыблар мәһәлләсинә апарды. Лакин о мәһәлләјә чатмамыш биз кери дөнмәли олдуг. Чүнки һавасы чох ағыр иди. Синитсин «Ејр-Франс» тәјјарә компанијасынын Қәрачидәки нүмајәндәлијинин бинасы гаршысында машыны сахлајыб тәјјарәнин кәләчәји вахты билмәк үчүн ичәри кирди. Биз машында отуруб ону көзләдик. Бирдән машынын пәнчәрәсиндән көрпә бир ушаг әли ичәри узанды. Мән вә Храбровитски тәәччүблә бу әлә бахдыг. Бу әл гара бир гадынын элинин овчунда иди. 20 јашларында олан, лагејд бахышлы бир гадын көрпәсинин әлини бизә узатмышды. Динмирди, көзләјирди. Мәнә белә кәлди ки,

һәмин гадын бу вәзијјәтдә бир ил дә, ики ил дә, он ил дә дајана биләр. Биз көрпәјә һеч бир шеј верә билмәдик, чүнки пулумуз «иен» — јапон пулу иди. Биз әл һәрәкәти илә гадына билдирдик ки, Пакистан пулу јохумуздур. Лакин гадын ејни лагејдликлә дуруб көрпәнин әлини бизә узатмышды. Тәрпәнмирди. Бир ил дә, беш ил дә белә дајана биләрди.

Синитсин кәлди, деди ки, «Ејр-Франс»ын «Боинг» тәјјарәси саат 3-дә Қәрачинин тәјјарә мејданында олачаг.

Биз варлылар мәһәлләсинә сәјаһәтә кетдик. Сајсыз-һесабсыз виллалар көрдүк. Ким нә үслубда истәјирсә, вилласыны о үслубда тикир. Кимин үрәјиндән

нә кечирсә, ону едир. «Бах, евин бурасында мәнә ејван лазымдыр, һеч бир вәһдәт јаранмаса да о ејван вә артырма һөкмән тикилмәлидир». Виллалар ал-әлван рәнкләрә бојанмышдыр. Өзү дә артырма бир рәнкдә, пилләкән башга рәнкдә. Биринчи мәртәбә бир рәнкдә, икинчи мәртәбә башга рәнкдә, һасар бир рәнкдә, гапы башга рәнкдә. Политра зәнкин олса да, бир зөвгсүзлүк, ибтидаилик дујулур. Елә бил ушағын әлинә фырчаны вермисән, гаршысына чохлу рәнкләр гојмусан, фырчаны каһ бу рәнкә, каһ о рәнкә булајыб диварлары үрәји истәјән рәнкләрлә бојамышдыр.

Јури Синитсин бизә чох һөрмәт етди. Бизи тәјјарә мејданына гәдәр өтүрдү: Бизимлә сәмими видалашды, елә бил јүз ил иди ки, таныш идик. Ону да демәк лазымдыр ки, өмрү боју Москванын көзәл, јумшаг иглиминә алышмыш адам үчүн Қәрачи кими ағыр иглимли шәһәрдә 3 ил јашамаг бөјүк гәһрәманлыгдыр. Бизә белә кәлди ки, Синитсин вә онун аиләси гәһрәмандырлар.

«Боинг» тәјјарәси бизи мејданда көзләјирди...

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Ачығы, тәјјарә бизим үрәјимизә јатды. Чох сәссиз учурду. Өзү дә јериндән фишәнк кими һаваланды. «Боинг» һава кәмиси ракет мүһәррики илә һәрәкәт едир. Саатда 700 километрә гәдәр сүр'этлә 7—8 километр јүксәкликдә учур. Тәјјарәдә јатмаг чох чәтиндир, чүнки сәрнишинләрә гуллуг едән франсыз гызлары чох дилли-дилавәрдирләр. Бир-бир бизә јахынлашыб сөһбәт ачырлар, тәјјарәни бәјәниб-бәјәнмәдијимизи, Франсада, Парисдә олуб-олмадығымызы, һансы филмләри, һансы мәшһур киноартистләри севдијимизи, идманын һансы нөвү илә мәшғул олдуғумузу сорушур, каһ франсыз, каһ инкилис дилиндә өз фикирләрини бизә чатдырмаға чалышырдылар. Мән онлары күчлә баша дүшүрдүм. Ону да демәлијәм ки, нә Кабилдә, нә дә Кәрачидә јерли әһалинин инкилисчә дедији сөзләри гәтијјән баша дүшмүрдүм. Бунун сәбәби о иди ки, јухарыда дедијим кими, өзүм дә инкилис дилини зәиф билирдим. Тәјјарәдә һәјат гајнајыр. Елә бил Франсанын сәсли-күјлү бир күчәсиндәјик. Бурада алвер дә кедир. Гызлар каһ виски, каһ конјак каһ да, шәраб бутулкасыны ачыб сәрнишинләрә узадырлар. Сонра да һесаблајыб һансы валјута илә нә гәдәр елэдијини билдирирләр. Сәрнишинләрә рәнкбәрәнк шәкилли Франса журналлары тәклиф едирләр. Тез-тез тәјјарәнин радио говшағы мә'лумат верир. Өзү дә мә'лумат франсыз, инкилис, јапон, алман, һәтта испан дилләриндә верилир. Мән хидмәтчи гызы чағырыб инкилисчә сорушдум:

— Нә үчүн сиз бу мә'луматлары рус дилиндә вермирсиниз? Ахы, бу саат бизим тәјјарәмиздә кедән рус сәрнишинләринин сајы јапонијалы јахуд алманијалы сәрнишинләрдән гат-гат чохдур...

Франсыз гызы назла көзләрини сүзүб күлүмсәди вә:

— Рус дили бизим үчүн чох чәтиндир, — дејә вәзијјәтдән чыхмаға чалышды.

Башымыз үзәриндә, тәјјарәнин таванында даирәви пәнчәрәләр вар иди. Һава гаралдыгча бу пәнчәрәләрдә улдузлар парылдамаға башлады. Бөјүк ајы бүрчү вә онунла гоншу олан башга улдузлары сејр едирдик.

—Бунлар декоратив улдузлардыр, ади бәзәкдир,— дејә Храбровитски мәни баша салды.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Биз Кәлкәтәјә ендик. Бурада бизи тәјјарәдән бајыра бурахмадылар. Өзү дә чох дајанмадыг. Лазым олан гәдәр јаначаг көтүрдүкдән сонра «Боинг» ејни гајда илә аз гала дурдуғу јериндән фишәнк кими һаваланды. Јенә дә тәјјарәдә сәс-күј гопду, алвер башланды. Јенә гызлар Парисдән сөһбәт ачдылар, сәрнишинләрә Франса конјакы, шәраб вә јахуд содалы виски тәклиф етдиләр. Храбровитски вә мән чубуг чәкирдик. Тәнбәкимиз әтирли «Золотој руно» иди. Стүардессалар бу тәнбәкинин әтрини дејәсән чох хошлајырдылар. Тез-тез бизим јанымызда дајаныб чүрбәчүр суаллар верирдиләр. Биз бир-биримизи чох чәтинликлә баша дүшүрдүк. Бә'зән әл һәрәкәтләри илә данышмалы олурдуг. Нә әлимизлә, нә дилимизлә баша сала билмәјәндә исә күлүрдүк. Тәјјарәнин радиоговшағы јенә дә узун-узады франсыз, инкилис, јапон, алман, испан дилләриндә мә'лумат верир. Биз һеч бир шеј баша дүшмүрүк. Бизә һеч кәс изаһат вермәјә мејл көстәрмир. Тәјјарә исә саатда 700 километр сүр'әтлә бизи узаг Шәргә доғру апарыр.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

...Бонгкока енирик. Тәјјарә мејданы о гәдәр дә

ишыглы дејил. Бонгкок да истидир. Кечә олса да һава чох бүркүдүр. Ашағыда бизи ики гыз көзләјир. Автобус сәрнишинләри ресторана апарыр.Бура һәм ресторандыр, һәм дә бир нөв јохлама мәнтәгәси. Бундан әлавә, бурада көзәл сувенирләр сатылыр. Бүтүн сәрнишинләр узун бир стол архасында әјләшиб шам едирдиләр. Бир-биримизлә таныш дејилик, анчаг бир тәјјарәдән олдуғумузу билирик. Бә'зән нәзәрләримиз бир-биринә саташанда күлүмсәјирик. Бә'зән дә дә бир-биримизә һәрәкәтлә јағ, пендир, сүд, тәклиф едирик.

Бура Таиланд иди. Таиланд гызлары чох көзәлдирләр. Мисли көрүнмәмиш дәрәчәдә көзәлдирләр. Онларын көзәллијини тәсвир етмәк чәтиндир. Әлбәттә бу тәсәввүр биздә анчаг тәјјарә мејданында ишләјән гызлары сејр едәркән доғур. Бојлу-бухунлудурлар; Көзләринин гара киләси елә бил көзләринин ичәрисини тамамилә тутмушдур. Бир сөзлә, лап Вагифин тәсвиринә ујғундур: «бел назик, тел назик...». Бахышлары мә'сумдур, һәрәкәтләриндә бир мусиги дујулур. Бәдән гурулушу о гәдәр мүтәнасиб, о гәдәр көзәлдир ки! Дејәсән, гызларын өзләри дә буну һисс едирләр. Һамы онлара бахыр. Гызлар буну да һисс едирләр вә һәја илә көзләрини јерә дикирләр.

...Бизә гәһвә, чај, шәрбәт тәклиф етдиләр. Мән чај истәдим. Чајын тәми мәни валеһ етди. Һәм дадлы иди, һәм дә әтирли. Чајы тә'рифләдим вә тә'рифләмәјә пешман олдум. О саат 4—5 нәфәр хидмәтчи мәни дөврәјә алыб гаршыма ики чајник гојдулар вә севинә-севинә, һәм дә вүгарла дајаныб бәјәндијим чајдан нечә һәвәслә ичдијимә тамаша етдиләр.

Биз Қәрачидә саатларымызы јерли вахтла гурмушдуг. Лакин Шәргә кетдикчә Москва вахты илә бу јерләрин саат фәрги кет-кедә дәјиширди. Нечә саат

фәрг олдуғуну билмәк үчүн дивардакы бөјүк хәритәјә бахдыг. Ән бөјүк өлкәләрин үзәриндә саат гурулмушду. Бу саат индики дәгигәдә һәмин өлкәдә саат нечә олдуғуну билдирирди. Демәк олар ки, бүтүн бөјүк өлкәләрин үзәриндә белә бир саат гурулмушду. Анчаг Москва вахтыны көрмәдик. Бу бизи әлбәттә, һәм кәдәрләндирди, һәм дә наразы салды. Бир саатдан сонра сәјаһәтимизә давам етдик. Бонгкокдан Вјетнамын ҹәнубуна, Сајгона кетмәли идик. Лакин һаваја галхандан сонра мә'лум олду ки, бирбаш Филиппин адаларына—Манилаја учуруг. Һамы марагланды. «Нә үчүн Сајгон ихтисара дүшүр?».

Хидмәтчи гызлар бизи баша салдылар ки, Америка бомбардманчы тәјјарәләринин сүрүчүләри дөјүш мејданындан гајыдан кими бирбаш бејнәлхалг тәјјарә мејданына енирләр, ресторана кириб о ки, вар ичирләр вә сәрхош һалда бәјәнмәдикләри адамлара саташмаға, онлары һәдәләмәјә, бә'зән дә онлара күллә атмаға башлајырлар. Орада тез-тез атышма олур. «Ејр-Франс» компанијасы исә өз сәрнишинләри үчүн ҹавабдеһ олдуғуна көрә белә бир рискә кетмәк истәмир.

Чох гәрибә иди. Орада, гаранлыг пәрдә архасында кизләнмиш Вјетнамда Америка бомбардманчылары кими истәјирсә, һәдәләјир, күллә атыр, өлдүрүр...

Сөјкәнәчәји кери атыб јухарыда, таванда парылдајан улдузлары бир мүддәт сејр етдикдән сонра јухуја кетдим.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Ајылдым. Тәјјарәнин даирәви пәнҹәрәсиндән ашағы бахдым. Нә көзәл, нә гәрибә мәнзәрә иди! Адалар! Ҹәркәләнмиш, парчаланмыш, бөјүк океана сәпәләнмиш хырда јашыл адалар! Өзү дә каһ ачыг-јашыл, каһ түнд-јашыл, каһ чәһрајыја чалан саһәләр, канал-

лар, чајлар, инсан зәһмәти! Бүтүн торпаг, бүтүн адалар бөјүк мәһәббәтлә саһмана салынмышдыр. Һәр гарыш јердә инсан зәһмәти вар. Биз Манилаја енирдик.

...Манила тәјјарә вағзалынын хидмәтчиләри олан ики бәстәбој гызын мүшајиәтилә вағзала кедирик. Тәјјарәмиз јаначаг көтүрәнәдәк орада галырыг. «Ејр-Франс» компанијасынын һесабына бизә шәрбәт верирләр. Журналлара, гәзетләрә бахырыг. Бурада да сувенир сатылыр. Ән чох нәзәрә чарпан түнд-гәһвәји рәнкли филләрдир. Хүсуси ағачдан јонулмуш бу филләр бир-бирилә өлүм-дирим мүбаризәсинә киришмишдир. Филләрин бири шаһә галхмышдыр. О бири исә сијирмә гылынча бәнзәр ики ағ дишини онун көвдәсинә санчмаға чан атыр. Витринләрдә адам боју учалығында тахта чәнкәлләр, белләр гојулмушдур. Радиоговшағы чаз мусигиси верир. Сәрнишинләр икибир, үчбир топлашыб астадан сөһбәт едирләр. Вахт јетишир. Бизи вағзала кәтирән гызларын мүшајиәти илә «Боинг» тәјјарәсинә галхырыг.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

...Тәјјарәмиз Филиппин адаларындан Јапонијаја гәдәр Сакит океанын үзәрилә учур. Биз Филиппин адаларындан узаглашдыгча океанын үзәринә сәпәләнмиш әчајиб шәкилли булудлар кет-кедә сыхлашыр, буз дағлары кими бүтүн океанын сәтһини өртүр. Арабир, парчаланмыш ағ булудлар арасындан гырпым чалан океанын үрпәрмиш сәтһи көрүнүр.

Храбровитски илә мән булудлары чүрбәчүр чанлылара бәнзәдирик. Доғрудан да белә иди. Бах, о нәһәнк булуд кенгурудур, гулағы сәсдәдир. Гыса габаг ајагларыны гарнына јығмышдыр. Бах, бизә сары јахынлашан, даһа доғрусу, бизим јахынлашдығымыз о булуд ағ филә бәнзәјир. Елә бил хортумуну салла-

јыб океандан су ичир. Биз гулагларыны шәкләмиш ити, сычрајыша һазырлашмыш ағ пәләнки, пусгуда дурмуш чанавары, әфсанәви сычрајышдан сонра јүксәк сәмада сүзән ағ чејраны көрүрүк. Елә бил гәрибә бир аләмә дүшмүшүк: бурада бүтүн чанлылар ағаппагдыр. Океанын үзәриләучмаг чох үзүчүдүр.

Мүркүләјирик. Ајылырыг, јени-јени гәрибә һејванлара тәсадүф едирик, ағ ихтизавр, ағ бизон, ағ тимсаһ...

Қәрачидән чыхдығымыз 10 саатдан артыгдыр. Арада гыса фасиләләр олса да, 10 саат учмаг адамы јорур, дапа ойзи филләр, тимсаһлар, ширләр марагландырмыр. Биз Јапонијаны дүшүнүрүк. Көрәсән, бизим ешитдикләримиз, бу гәрибә өлкә һаггында

сөјләнилән рәвајәтләр доғрудурму?

«Қәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

...Океан гуртаран кими биз саһилә енирик. Јапонијанын Һанеда тәјјарә мејданы океанын саһилиндә, лап ләпәдөјәндәдир. Бура бүтүн јол узуну көрдүјүмүз тәјјарә вағзалларындан көзәл вә әзәмәтлидир. Биз шүшәбәнд тунелләрлә узун-узады кедиб јохлама отагларына јетиширик. Бурада бизи совет сәфирлијинин нүмајәндәси гаршылајыр. Биз јенә дә бејнәлхалг гајдалара риајәт едәрәк чүрбәчүр рәсми сәнәдләрдәки суаллара чаваб јазырыг. Һәр сәнәди тәгдим етдикдән сонра бизи о бири јохлама отағына бурахырлар. Нәһајәт ән мүрәккәб јохлама, көмрүк јохламасы башланыр.

— Чамаданларынызы ачын!

Чамаданларымызы ачырыг. Јапон полисменләри чамаданлары јохламырлар. Биздән сорушурлар:

— Чохму сигарет апарырсыныз?

— 20 гуту, — дејә мән чаваб верирәм.

— Һәр гутуда нечә сигарет вар?
— Ијирми.
— Чохдур. 10 гуту апара биләрсиниз.

Мән апардығым сигаретләрин јарысыны онлара тәһвил верирәм. Јапон полисменләри мүтәрәддид нәзәрләрлә бир-бирләринә бахырлар. Дејәсән, сигаретләри мәнә гајтармаг истәјирләр. Анчаг ганун һәр шејдән күчлүдүр. Көнүлсүз һалда сигаретләри бир кәнара гојурлар. Храбровитскинин чамаданында бир нечә гуту «Золотој руно» тәнбәкиси вар. Бу да онлара чох көрүнүр, лакин онлар һәмин гутулары ики нәфәрин пајы несаб едиб алмырлар. Бу, бизи севиндирир. Чүнки адам бир тәнбәкијә адәт едәндә ону дәјишмәк истәмир, һәм дә һәр икимиз јола дүшәндән бәри трубка чәкмәјә башламышыг.

Тәјјарә вағзалындан чыханда бизи ики нәфәр јапонијалы гаршылады. Бунлардан бири Јапонија ссенаристләр тәшкилатынын мәс'ул катиби Токада сан, о бири дә тәрчүмәчи гыз Марико сан иди. Онлар бизи јапонлара мәхсус еһтирамла гаршыладылар. Токада сан 50 јашларында, арыг вә узунбој бир кишидир. Марико сан 23—24 јашларында мәлаһәтли јапон гызыдыр.

Совет сәфирлијинин ишчиси бизи Токада сана тапшырыб хаһиш етди ки, ахшамүстү сәфирлијә кәләк.

Јола дүшдүк. Һәр икимиз адәт етмишдик ки, тәјјарә вағзалы илә шәһәрин арасы, ән азы 20—30 километр олур... Лакин бурада елә бирдәфәлик шәһәрин күчәләри илә һәрәкәт етмәјә башладыг. Мән бир ил әввәл Јапонијада олмуш бир достумун сөзләрини хатырладым: «Јапонијада шәһәрләр арасында сәрһәд јохдур. Бир шәһәр гуртаран кими, о бири шәһәр башланыр». Бура Токионун учгар күчәләри иди. Лакин учгарлыға хас олан һеч бир әламәт көрүнмүрдү. Кү-

чәләр сајсыз-һесабсыз ишкүзар адамларла долу иди. Бир-биринин бөјрүнә гысылмыш мағазалар, е'малатханалар, јолун сағында вә солунда автомобил тә'мири е'малатханалары, бензин голлары, тәмиз, сәлигәли, мејвә дүканлары, машынлар, машынлар! Машынлар елә бил сапа дүзүлмүшдүр, елә бил бир-биринә бағлыдыр. Бир-бириндән аралана билмирләр, чүнки нә ирәлидә, нә дә архада јол бош дејилдир, буна көрә дә машынлар чох ағыр һәрәкәт едир. Бу гәдәр машын бирдән-бирә һәрәкәт едир, бу гәдәр мүһәррик ишләјир, лакин үчгар күчәләрдәки бу сакитлик бизи тәәччүбләндирир. Гырх дәгигә, јахуд бир саат јол кетдикдән сонра биз Јапонијанын пајтахты Токионун мәркәзинә јахынлашырыг. Буралар бајагкынын әксинә, чох сәс-күјлүдүр. Токионун мәркәзи уғулдајыр, гулаг батырыр...

...Токада сан тәрҹүмәчи васитәсилә билдирди ки, биз елә бирбаша һансы меһманханаја исә мәтбуат конфрансы кечирмәјә кетмәлијик. Чүнки онлар бизим сәһәр кәләчәјимизә әмин идиләр вә елә билирдиләр ки, динҹәлмәјә имканымыз олачаг. Буна көрә дә мәтбуат конфрансыны мәһз Токио вахты илә күндүз саат 2-јә тә'јин етмишләр. Өзү дә демәк олар ки, ән көркәмли гәзет вә журналларын нүмајәндәләри һәмин мәтбуат конфрансына топлашмышлар. Биз тәмкинлә вә гәтијјәтлә билдирдик ки, белә јорғун вәзијјәтдә, үст-башымызы сәлигәјә салмадан һәмин мәтбуат конфрансына һеч бир вәчһлә кедә билмәрик. Илк танышлыг мүбаһисә илә башланды. Нә Токада сан тәслим олмаг истәјирди, нә дә биз өз дедијимиздән дөнүрдүк. Мәнтиг вә сон гәрар бизим тәрәфимиздә иди. Биз гонаг идик. Буна көрә дә Токада сан истәр-истәмәз бизи јашајачағымыз меһманханаја апарды. Меһманхана мәркәздән узагда, Токионун сакит бир ку-

шәсиндә јерләширди. Меһманхананын ады белә иди: «Азабу принс һотел».

Меһманхана бизә илк нәзәрдә чох көзәл тә'сир бағышлады. Мәнзәрәси елә тәсәввүр ојадырды ки, куја бу меһманхана гајалар үзәриндә тикилмишдир. Бу гајалыглар меһманхананын фасадындан башла- јараг бајыр вә ичәри һәјәтинә хүсуси бир јарашыг верирди.

Машынымыз меһманхананын габағында дајанан кими әјинләриндә ағ фрак олан үч «бој» машынын сағына вә солуна кечиб гапылары ачдылар, бизә ин- килисҹә салам вердиләр, бизим чамаданларымызы вестибүлә апардылар.

Бизи бурада гејдә алана кими, вестибүлүн шүшә- бәнд аракәсмәсиндән ичәри һәјәтә бахдыг. Јапонија- нын әјри-үјрү көтүклү чыр шам ағачлары, башга бәзәк ағачлары гајалыглар ичәрисиндән учалыр, хырда фәввәрәләр гајалыгларын диби илә ахан була- ға төкүлүр, һәјәтин лап гуртараҹағында гызлар гә- шәнк һовуза атылыб үзүрдүләр, Хидмәтчи гызлар вә «бојлар» чамаданларымызы бизим үчүн ајрылмыш отаглара апардылар. Токада санла Марико сан вес- тибүлдә отуруб бизи көзләмәји гәрара алдылар.

Палтарларымызы гызлара вердик ки, үтүләсин- ләр. Өзүмүз душ гәбул едиб, үст-башымызы сәлигәјә салдыг вә јарым саатдан сонра бир-биримизин кеји- мини, көркәмини тәнгиди нәзәрлә јохладыгдан сонра вестибүлә чыхдыг. Бу, бизим Јапонија илә илк көрү- шүмүз иди.

Такси машыны бизи отелин һәјәтиндә көзләјирди. «Бојлар» гапылары үч тәрәфдән ачдылар, биз ма- шына әјләшдик. Чох тәмиз, сәлигәли машын иди. Елә тәмиз иди ки, адам ајаггабыларыны чыхармаг истәјирди. Сүрүчүнүн әјниндә гар кими ағ көјнәк вар

иди; гара галстук тахмышды. Әввәл бизә елә кәлди ки, Токада сан бу машыны минләрлә машынын ичәрисиндән сечиб чағырмышдыр. Анҹаг сонралар көрдүк ки, Токионун бүтүн машынлары бир гајда олараг белә тәмиз, сәлигәлидир. Машынлар пар-пар парылдајыр. Сүрүҹүләр дә чох сәлигәлидир. Һәмишә гар кими ағ палтар кејир, гара галстук тахырлар. Сүрүҹүләрин бахышлары, давранышлары тәмкинлидир.

Токионун мәркәзиндәки енли күчәләрдән һансы тәрәфә дөнүрсәнсә, Бакынын «Ичәри шәһәринин» дар даланлары кими күчәләрә дүшүрсән. Дүздүр, Токионун бу јашајыш рајонларыны һеч бир вәчһлә «Ичәри шәһәрлә» мүгајисә етмәк олмаз. «Ичәри шәһәрдә» үчмәртәбәли, бә'зән дөрдмәртәбәли евләрә дә тәсадүф

едирик. Бурада исә евләр әсасән бирмәртәбәлидир. Сәлигәлидир, тәмиздир. Евләрин гурулушунда мүәјјән бир тәнасүб вар. Һәјәтләр бағ-бағатдыр. Күчәләр о гәдәр дардыр ки, ики машын үз-үзә кәләндә аз галыр бир-бирилә тоггушсун. Сүрүҹүләрин усталығы бизи валеһ едирди. Елә мәһарәтлә машыны дөнкәләрдән кечирир, тоггушмамаг үчүн вахтында сахлајыр, машыны елә тәмкинлә идарә едирдиләр ки, лап мәәттәл галырдыг. Адәтән бир сүрүҹү башга сүрүҹүјә тәнгиди јанашыр. Мән дә, Храбровитски дә машын сүрүрүк. Анҹаг Токио сүрүҹүләринин мәһарәтинә гибтә илә бахырдыг. Гәрибә ҹәһәтләрдән бири дә будур ки, Јапонијада јашадығымыз он беш күн әрзиндә (гејд етмәк лазымдыр ки, бүтүн бу он беш күнүн чохуну биз машынларда кечирмишик) сајсыз-һесабсыз машынларда кәздик, анҹаг бир дәфә дә бир сүрүҹүнүн башга сүрүҹүнү һәдәләдијини, кобуд бир сөз дедијини ешитмәдик. Инди ки, сөһбәт сүрүҹүләрдән вә күчәләрдән дүшмүшдүр, мән даһа бир шеји гејд етмәк истәјирәм. Токионун кениш күчәләриндә минләр-

лә, он минләрлә машын һәрәкәт едир. Бу күчәләрлә автобуслар, трамвајлар да кедир. Бурада да һәрәкәт күчәнин сол тәрәфи иләдир. Өзү дә машынлар сәккиз, доггуз сыра илә кедә билирләр. Һамы тәләсир, лакин бу, һеч бир нәтичә вермир. 15, 20, 30 метр кедиб дајанырлар; машынлар аз гала бир-биринин үстүнә минир, тормозлар чох јахшыдыр, амартизасијалар јумшагдыр. Әсасән биринчи сүр'әтлә һәрәкәт едә билирләр, икинчи сүр'әтлә һәрәкәт етмәк үчүн мәсафә чатмыр. Токионун бир рајонундан башга рајонуна пијада кетсәниз, даһа аз вахт сәрф едәрсиниз. Бә'зән чох гәрибә бир мәнзәрәни сејр етмәк олур. Күчәнин ортасында бир киши, јахуд бир гадын әлини галдырыр, бүтүн машын сели онун гаршысында дајаныр. Бу адам тәләсик машынларын арасындан кечиб о бири сәкијә јетишир вә машынлар јолларына давам едир. Демәли, бу адам чох тәләсир. Ади һалларда о, һеч вахт белә һәрәкәт етмәз. Үмумијјәтлә, он беш күн әрзиндә мән мүшаһидә етдим ки, Јапонијада зәһмәткеш јапонлар бир-биринә чох һөрмәт едирләр. Бирбирләринә чох инанырлар. Инсана һөрмәт етмәк онларын ән јүксәк тутдуглары амаллардан биридир. Токионун мәркәзи күчәләрини полис нәфәрләри вә светофорлар идарә едир. Гырмызы ишыг јананда һамы сәкинин кәнарында дајаныб көзләјир. Машын кәлмәсә дә, кечид бош олса да, һеч кәс јериндән тәрпәнмир. Һәтта бир гәдәр сәрбәст давранышлы сәрхош кәнчләр дә јерләриндән тәрпәнмирләр, јашыл ишығын јанмасыны көзләјирләр. Машынлар трамвај јолу илә, трамвај јолунун сағ тәрәфи илә дә кедирләр. Буна ичазә вардыр, тәки күчәдә гәләбәлик јаранмасын, басырыг олмасын. Анчаг һәмишә басырыг вар. Буна көрә дә һазырда Токиода һава јоллары тикилир. Машынлар уча көрпүләр үзәри илә дә кедәчәк, бәлкә

бу, Токионун күчәләриндәки гәләбәлији нисбәтән азалтсын. Мәркәзи күчәләрин чох јериндә биз чүрүмүш тахта дөшәмәләрә тәсадүф едирдик. Бизә баша салдылар ки, бу тахталарын алтындан метро кечир. Елә күчә јохдур ки, орада тә'мир ишләри кетмәсин. Чох јерләр газылыб кәлә-көтүр олмушдур. Бир јанда јол дүзәлдирләр, бир јанда су, газ кәмәрләри чәкмәк үчүн каналлар газырлар. Бу күчәләрдә иш кечә-күндүз кедир. Кечәләр һәмин иш кедән саһәләрин әтрафында хырда ишыглар јаныр, өзү дә диггәти чәлб етмәк үчүн бу ишыглар гырпым чалыр. Евләр дә кечә-күндүз тикилир. Токионун дар күчәләриндә светофор јохдур. Бу күчәләр чох вахт полис нәфәрләри тәрәфиндән идарә олунмур. Өзү дә бурадан кечән
 машын селинин арды һеч вахт кәсилмир.

Биз јенә дә гәрибә бир мәнзәрәни сејр етдик. Күчәнин һәр ики тәрәфиндәки сәкиләрдә ишыг дирәкләринә хырда бајраглар санчылмышды. Мәктәблиләр, гочалар, евдар гадынлар бир сәкидән о бири сәкијә кечмәк истәјәндә һәмин бајраглардан бирини әлинә алыб галдырыр, һәмин санијә бүтүн машынлар дајаныр. Гадынлар јахуд ушаглар раһатча о бири сәкијә кечирләр. Бајрагларын үзәриндә: «Биз кәлирик» сөзләри јазылмышдыр. Һәмин бајраглары о бири сәкидәки дирәкләрә санчырлар вә јолларына давам едирләр. Мәнә белә кәлир ки, бу, чох көзәл адәтдир.

Јери кәлдикчә Токио һаггында, шәһәрин күчәләриндә сејр етдијимиз бә'зи мәнзәрәләр һаггында гејдләр едәҹәјәм. Буна көрә дә инди биринчи мәтбуат конфрансына гајытмаг истәјирәм.

Әсасән бүтүн мәтбуат конфранслары, интервүләр, ишкүзар көрүшләр Токионун меһманханаларында кечирилир. Бу меһманханаларда хүсуси көрүш отаглары, көрүш салонлары вардыр. Бизи дә бөјүк меһ-

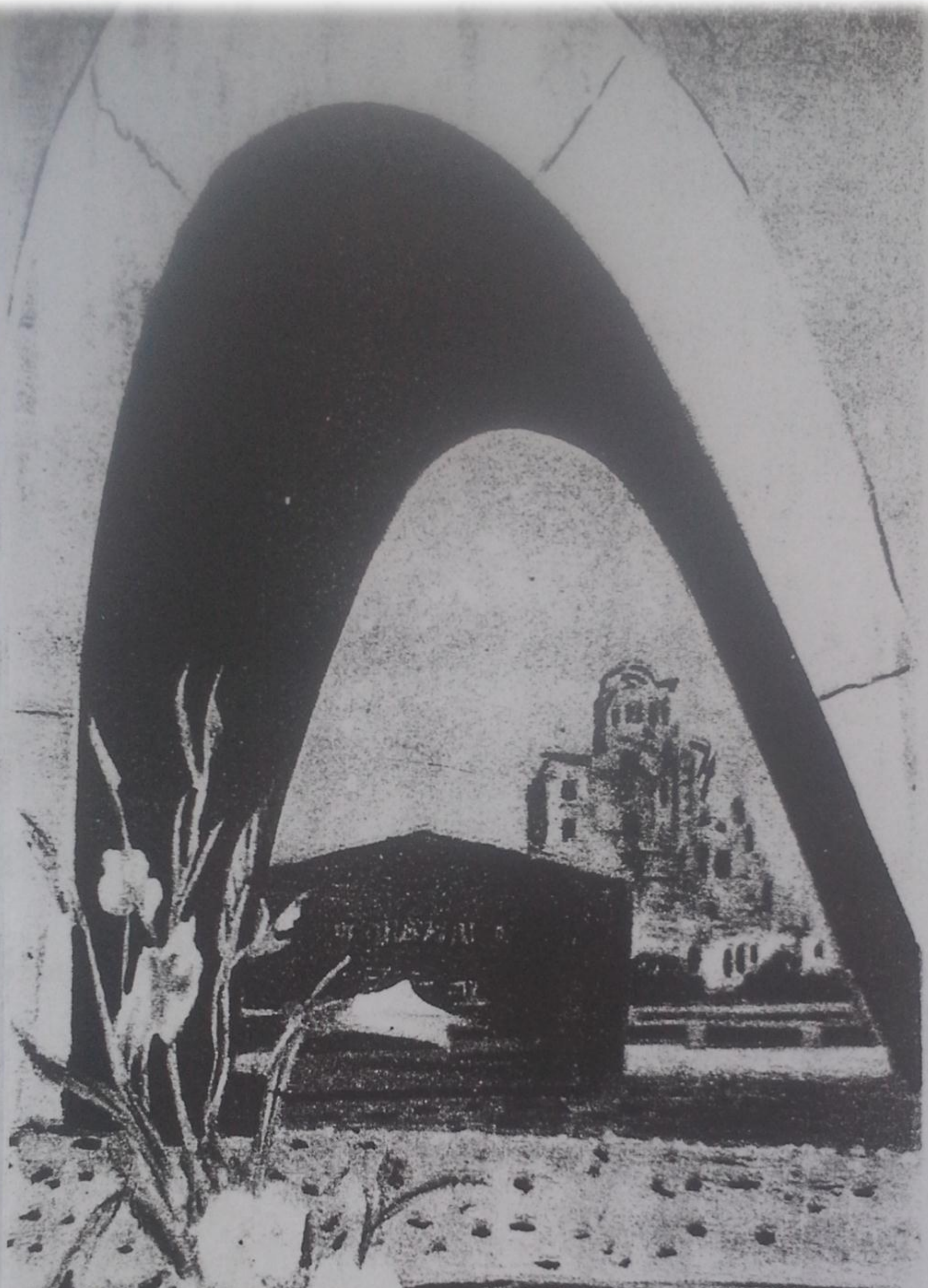

Хиросимада һәлак оланлар үчүн гојулмуш абидә
Рәссамы Т. Садыгзадә

манханалардан биринә кәтирдиләр. Биз икинҹи мәртәбәјә көрүш салонуна галхдыг. Токионун гәзет вә журналларынын нүмајәндәләри, фотографлар бизи көзләјирдиләр. Токада сан бизи онлара тәгдим етдикдән сонра ишә башладыг. Каһ Храбровитски данышырды, каһ да мән. Мән дејәндә ки, Совет Иттифагында чәкилән филмләрин 60 фаизи милли республикаларда јараныр, јапонлар чох тәәҹҹүбләндиләр. Јәгин ки, бизим милли республикаларын вәзијјәти һаггында онларын тәсәввүрү башга иди. Совет Иттифагында кинодраматургун башга кино ишчиләринә нисбәтән даһа чох пул алдығыны ешидәндә исә јапонлар, дејәсән, бизә инанмадылар. Чүнки Јапонијада мәшһур артистләр һамыдан чох газанырлар. Кинодраматург режиссордан да аз газаныр. Мәтбуат конфрансы заманы јапон журналистләри дә бизә өз кинематографијалары һаггында бә'зи мә'луматлар вердиләр. Онлардан ким исә деди ки, Јапонијада елә кинодраматург вардыр ки, бир илдә 20-дән артыг ссенари јазыр. Биздән сорушдулар:

— Бәс сиз илдә нечә ссенари јазырсыныз?

Дедик ки, шәхсән биз 2 илдән, 3 илдән бир јени ссенари јарада билирик.

— Елә нә үчүн? — дејә јапонлар чох марагландылар.

— Она көрә ки, бир ссенари үзәриндә иши гуртарандан сонра јени бир кино әсәри јаратмаг үчүн һөкмән јазычы јени-јени тәәссүратла зәнкинләшмәли, јени кәшфләр етмәли, онун мә'нәвијјаты јени-јени фәлсәфи үмумиләшдирмәләрлә гидаланмалыдыр. Бизим бир ссенари үзәриндә бир ил, ил јарым, 2 ил ишләмәјимиз тәнбәлликдән ирәли кәлмир. Анҹаг јарадычылыға олан тәләбкарлыгдан ирәли кәлир. Әлбәттә, биздә дә елә кинодраматурглар вар ки, чох тез-тез

јазырлар. Буна көрә дә бә'зән онларын әсәрләри зәиф чыхыр, чиј олур, бизи наразы салыр. Биз белә драматурглары тәнгид едирик, онлары һәгиги јарадычылыға чағырырыг. Ичтимаијјәтин фикри исә биздә һәр шејдән күчлүдүр.

Биздән јенә сорушдулар:

— Сиз, кинодраматурглар бир ссенари үчүн газандығыныз пул илә нечә вахт јашаја билирсиниз?

— Бир ил, бир ил јарым, ики ил, — дејә Храбровитски чаваб верди. — Шәхсән мән дөрд нәфәрлик аиләмлә ики ил долана билирәм. Икинчи ссенаринин пулуна исә кооператив евдә өзүмә көзәл бир мәнзил тикдирдим вә тәзә «Волга» машыны алдым.

Бу чавабы ешидәндә јапон журналистләри башларыны булајыб тәәччүблә бир-бирләринә бахдылар.

Сөһбәт вахты бизә портағал, алма шәрбәти верирдиләр. Биз дә бу шәрбәти гамышла сорурдуг. Тез-тез суаллара чаваб верирдик. Јапонлар чох тәвазөкардырлар. Портағал ширәси вә јапонларын тәвазөкарлығы мәним чох хошума кәлди.

Мәтбуат конфрансы гуртаран кими совет сәфирлијинә јола дүшдүк. Мағазаларын ал-әлван витринләри, сајсыз-һесабсыз машынлар, адам сели, рекламлар (бурада рекламлар чох сәлигә вә зөвглә верилир). Токиода бөјүк бир ишкүзарлыг дујулур. Елә бил бу јүз минләрлә адамын ичәрисиндә һеч кәс авара, мәгсәдсиз вејлләнмир, Јапон кәнчләри мүасир кејимлә кәзирләр. Кејимләри о гәдәр баһалы олмаса да, чох тәмиз вә сәлигәлидир. Орта јашлы вә гоча гадынларын чоху кимоно кејир. Тахта ајаггабыларын гајтаны баш бармагла икинчи бармаг арасындан кечир вә беләликлә онлар чәкмәләрини сүрүјә-сүрүјә кәзирләр. Гадынлар јеријәндә чәкмәләри ритмик бир аһәнклә таггылдајыр, чәкмәләрин таггылтысы хүсу-

илә дар күчәләрдә ајдын ешидилир. Кимоно кејмиш, тахта ајаггабылы гадынларын јериши чох гәрибәдир. Елә бил тез-тез ајаглары нәјә исә илишир, адама елә кәлир ки, онлар бу саат јыхылачаглар. Өрдәк кими еријирләр. Чох ағыллы, дүшүнчәли көзләри вар. Гадынларын үзләри, бахышлары гајғылыдыр. Ики адын бир-бири илә көрүшәндә елә һал-әһвал тутур ки, санки бир-бириндән утаныр. Данышанда күлүмсәјиб јашларына јарашмајан бир тәрздә көзләрини јерә дикирләр. Јахын таныш оланлар да, гоһумлар да әдәблә, һәја илә данышырлар. Чох тез-тез күлүмсәјирләр. Хош тә'сир бағышламаг үчүн, үрәк ачмаг үчүн күлүмсүнүрләр, гочалар да, чаванлар да. Хүсусилә кишиләрлә данышан гадынлар һәддиндән артыг нәзакәт көстәририрләр. Токиода, Киотада, Һаконе вә башга шәһәрләрдә дәфәләрлә белә мәнзәрәләри сејр етмишәм. Јапонија гызлары вә гадынлары чох мәлаһәтли, чох нәчибдир. Онларын үз гурулушундакы хүсусијјәтләрдән бири дә одур ки, нәчиб, мәлаһәтли бахышлары онлары ушаг кими мә'сум көстәрир, бу да мәним хошума кәлирди. Јәгин ки, тәкчә мәним дејил, һамынын фикри беләдир. Буна көрә дә мән растыма кәлән һәр гадына, һәр гыза диггәтлә бахырдым. Мүшаһидә едирдим ки, онлара һәддиндән артыг диггәтлә баханда дајаныб адама јүнкүлчә тә'зим едирләр. Әввәл елә билирдим ки, онлара һәддиндән артыг диггәтлә бахдығымы көрүб, јәгин ки, таныш бир адамла растлашдыгларыны дүшүнәрәк баш әјирләр. Бу мәнзәрәни дәфәләрлә сејр етдикдән сонра исә белә гәрара кәлдим ки, бу јапон гадынларына хас олан нәзакәт гајдаларындан бирйдир. Бәлкә дә онлара һәддиндән артыг диггәт јетирдијим үчүн бир гадын кими мәнә тәшәккүр едирдиләр. Һәр һалда Јапонијаны бир сәјјаһ кими кәшф етмәк чәтиндир. Мәнә

белә кәлир ки, јүксәк мәдәнијјәтә малик олан јапонлар сәјјаһларын Јапонија һаггында өтәри тәәссүраты әсасында јаздыглары јол гејдләрини, јахуд галын китабларыны охујаркән үрәкләриндә күлүрләр. Чүнки гәдим вә јүксәк мүасир мәдәнијјәтә малик олан мүрәккәб талели бөјүк бир халгын һәјатыны, мәишәтини, мәдәнијјәтини, адәт вә ән'әнәләрини өјрәнмәк үчүн бурада илләрлә јашамаг лазымдыр. Токионун күчәләриндә нә итә, нә дә пишијә раст кәлдим. Дүздүр, бә'зән јапон аиләләриндә ит дә, пишик дә сахлајырлар. Анчаг Токионун күчәләриндә әсла саһибсиз итә вә пишијә раст кәлмәдик. Хырда мағазаларын саһибәләри адәтән кимоно кејирләр, сәһәр тездән әлләриндә шланг мағазанын гаршысындакы сәкини

тәртәмиз јујурлар. Чох вахт маллар мағазаја сығышмыр, онлары сәкиләрә дүзүрләр вә бу, онсуз да дар олан күчәләрдә машынларын һәрәкәтини чәтинләшдирир. Лакин сүрүчүләр гәзәбләнмирләр, сөјмүрләр. Мән охучулара һеч бир енсиклопедија характери дашыјан мә'лумат вермәк истәмирәм. Чүнки белә мә'луматы охучу хүсуси китаблардан да өјрәнә биләр. Мән анчаг өз тәәссүратымы, Јапонијаны нечә көрдүјүмү, өзүм үчүн нечә кәшф етдијими јазмаг истәјирәм. Мәнә белә кәлир ки, бир күчәни јүз нәфәр адам ејни нөгтәдән сејр едәндә белә ејни шәкилдә көрмүр. Һәр кәс һәмин күчәдә өз хасијјәтинә, емосионал гаврајыш габилијјәтинә көрә бир шеји әсас көтүрүр, онун үчүн о күчәнин характери дә һәмин шејләрлә әлагәдар олур; фәнәр дирәји, сәкинин јанындакы бағчанын һамар кәсилмиш коллары, асфалты јарыб баш галдырмыш оту, јахуд дөнкәдәки еви... Бир күчәни бир нечә адам башга-башга композисијаларда, башга-башга шәкилдә көрүр. Бәс Токио бојда шәһәри, бәс Јапонија кими мүрәккәб бир өлкәни ики адам, он

адам, јүз адам ејни шәкилдә кәшф едиб, тәсвир едә биләрми?.. Буна көрә дә мән мәһз өз тәәссүратымдан данышырам... Мән тәбиәти чох севирәм. Тәбиәт мәнзәрәләринә дә саатларла алудә ола биләрәм. Анчаг мәни һәр шејдән чох марагландыран инсандыр. Мәсәлән, мән Даниил Храбровитскини бир кинодраматург кими јахшы танıјырам. Онун јарадычылығына бәләдәм. Анчаг бир инсан кими она јахындан бәләд дејиләм. Инди бурада, Јапонијада мән тәкчә јапонлары дејил, мәнимлә биркә кәлмиш јол вә гәләм јолдашым Даниил Храбровитскини дә өјрәнирәм. О нечә адамдыр? Бәс һәмишә бизи мүшајиәт едән бу ики јапон? Лап ушаға охшајан, 23 јашлы Марико сан — бизим тәрҹүмәчи вә јапон кинодраматургчулар тәшкилатынын катиби Токада сан. Марико сан һәләлик мәним нәзәримдә һәрәкәт едән, күлүмсәјән, көзү ачылыбјумулан кукланы хатырладыр. Токада сан исә фикримчә, башга јапонлардан бир гәдәр сечилир. Нә исә мәнә белә кәлир ки, о, башга јапонлардан бир аз кобуддур, бир аз е'тинасыздыр, бир аз әсәбидир...

...Биз совет сәфирлијинин јерләшдији бинаја кәлирик. Сүрүчү машыны бирдәфәлик һәјәтә чәкир. Сәфирликдә бизи һөрмәтлә гаршылајырлар. Сөһбәт етмәк үчүн бизә сәлигәли бир отаг ајырырлар. Токада сан бизим 12 күн әрзиндә һаралара кедәҹәјимизин, нә илә мәшғул олачағымызын програмыны охујур. Храбровитски чәлд бу програма дүзәлишләр вермәјә башлајыр. Мән һисс едирәм ки, о, чох бачарыглы сијасәтчидир. Чүнки һәләлик мәним һисс етмәдијим бир хүсусијјәти о дәгигә дујмушдур.

— Бу програм әсасән сәјаһәт характери дашыјыр, — дејә Храбровитски нәзакәтлә, лакин гәти бир әда илә мәним адымдан вә өз адындан данышыр. — Бизим бураја кәлмәкдә әсас мәгсәдимиз башгадыр.

Әсас мәгсәдимиз Јапонијанын көркәмли кино хадимләри илә јахындан таныш олмаг, мәдәни әлагәләримизи мөһкәмләтмәк, онларын јарадычылығыны өјрәнмәк вә мүмкүн гәдәр совет кинематографијасы һаггында онлара мә'лумат вермәкдән ибарәтдир. Биз истәјирик ки, бурадан кедәндә һәр биримизин беш-он нәфәр јахшы јапонијалы досту олсун; бир кино хадими кими онларла мөһкәм әлагә сахлајаг. Биз истәјирик ки, өз филмләримизи јапон кино ишчиләринә көстәрәк вә Јапонијада чәкилмиш ән јахшы филмләрә бахаг. Сиз исә бу програм үзрә бизи кәндчи евинә, музејләрә, курорт јерләринә, исти су мәнбәләринә, ибадәткаһлара апармаг истәјирсиниз. Әлбәттә, биз бунлары да көрмәк истәјирик, лакин бош вахтларымызда.

Сәфирлијин ишчиләри бизимлә разылашдылар. Анҹаг Токада сан нәдәнсә өзүнү итирди. Дејәсән, биз онун гаршысында чох чәтин мәсәләләр гојмушдуг. Дүздүр, онларын кинодраматурглар тәшкилаты тәзәҹә јарадылмышды. Бу капиталист өлкәсинин ичтимаи принсипләр әсасында гонаг гәбул етмәк тәҹрүбәси јох иди. Мадди имканлары исә чох аз иди. Анҹаг кино хадимләринин бир-бирләри илә көрүшмәси үчүн бизим фикримизҹә, нә пул хәрҹләмәк, нә дә бөјүк тәҹрүбәјә малик олмаг лазым иди. Токада сана нә исә мане олурду. Биз конкрет мәсәләләрин һәллиндән башладыг. Мисал үчүн тә'кид етдик ки, јапон кино хадимләри һөкмән јени совет филмләринә бахсынлар вә биз бу барәдә сөһбәт едәк, онларын фикирләри бизи чох марагландырыр. Буну биз она көрә ирәли сүрдүк ки, илк мәтбуат конфрансында ачыг-ајдын дујулурду ки, бурада, Јапонијада совет кинематографијасы һаггында, совет кино-филмләри һаггында тәсәввүр сон дәрәҹә мәһдуддур. Филмләримизи нүма-

јиш етдирмәк үчүн ики кечә ајрылмасыны хаһиш етдик. Биринчи кечә «Мосфилмин» бурахдығы «Бир илин доггуз күнү», «Мән Москваны кәзирәм» филмләри, икинчи кечә исә милли студијаларын бурахдығы «Мән, нәнәм, Илико вә Илларион» вә «Узаг саһилләрдә». Биз нә үчүн мәһз бу филмләри нүмајиш етдирмәк истәјирдик? Әввәла, она көрә ки, бу филмләр һазырда Јапонијадакы совет експорт филминдә вар иди, икинчиси дә бу програмда һәм мәним, һәм дә Храбровитскинин ссенариләримиз үзрә чәкилмиш филмләр вар иди. Токада сан белә кечәләри тәшкил етмәјин мүмкүн олмајачағыны бизә билдирди вә сәбәбини изаһ етмәјә чалышды. Онун дедијинә көрә, Јапонија кинодраматурглар тәшкилатынын кино нүмајиш етдирмәк үчүн салону јохдур. Һәр дәфә һансы бир филмә бахмаг истәјирләрсә, кино залыны кирајә көтүрүрләр. Бунун үчүн дә пул лазымдыр. Онларын тәшкилаты исә чох касыбдыр. Токада санын бу бәһанәсини биз асанлыгла дәф етдик. Совет експорт филминин нүмајәндәси Николај Кошкин деди ки, кино залынын кирајә хәрчини өз үзәринә көтүрүр. Онда Токада сан бир гәдәр пәрт олду вә фикирләшиб деди ки, һәмин залын кирајә хәрчини өзләри дә өдәјә биләрләр. Рус дилиндән јапон дилинә тәрчүмәчи тапмаг чәтиндир. Николај Кошкин, тәрчүмәчи тапмағы да өз бојнуна көтүрдү. Сонра мә'лум олду ки, Токада сан бизә һәм кино залы, һәм дә тәрчүмәчи верәчәкдир. Биз дедик ки, Јапонијада телевизија илә чыхыш етмәк, мәтбуат конфранслары кечирмәк, әкәр лазымса, јарадычылыг мүбаһисәләри апармаг истәјирик. Бизә дедиләр ки, телевизија верилишләри әсасән күчлү бир компанијанын әлиндә олдуғу үчүн кинодраматурглар тәшкилаты белә бир чыхышы тәшкил етмәкдә ачиздир. Биз Јапонија мәтбуатында чыхыш етмәк

истәдијимизи билдирдик. Һәрәмиз ики мәгалә вермәк истәјирдик. Храбровитски мүасир дүнја кинематографијасынын вәзијјәти һаггында данышмаг, бә'зи вачиб нәзәри мәсәләләрә тохунмаг истәјирди, мән исә совет милли кинематографијасынын инкишафындан, һазыркы вәзијјәтиндән сөһбәт ачмаг истәјирдим. Мә'лум олду ки, бу да чох чәтин мәсәләдир, чүнки мәтбуат да чох күчлү компанијанын әлиндә иди. Јапонија кинодраматурглар тәшкилаты исә һәлә чох зәиф иди, өзү дә аз танынырды.

Сәфирлик дә бир чох арзуларымызын һәјата кечмәси үчүн бизә көмәк едәчәјини вә'д етди.

Мәнә вә Храбровитскијә белә кәлирди ки, бизимлә Токада сан арасында нә исә кизли бир мүбаризә кедир. Биз һәтта белә дүшүнүрдүк ки, Токада сан бизи тезликлә башдан еләмәк истәјир. Јә'ни чалышыр ки, биз Јапонијада галачағымыз 12 күнү анчаг әһәмијјәтсиз сәјаһәтләрә сәрф едәк. Һәр күнүмүздән сәмәрәли истифадә едилмәси һаггында тә'кидимизә бахмајараг Токада сан деди ки, мајын 5-дә (биз Токиоја мајын 4-дә кәлмишдик) кәндли евинә гонаг кедәчәјик. Биз бүтүн күнүмүзү анчаг белә бир сәјаһәтә сәрф етмәк истәмирдик. Кино хадимләри илә көрүшмәк, киностудијалара кетмәк, онларын иш просеси илә таныш олмаг истәјирдик. Токада сан бизә деди ки, мајын 5-дә Јапонијада «Оғланлар күнү» бајрамы кечирилир. Буна көрә дә һәмин күн демәк олар ки, идарәләрин әксәријјәти ишләмир. Доғрудан да белә иди. Јапонијада һәм гызлар күнү, һәм дә оғланлар күнү бајрам едилир. Бајрам әсасән балача гызлар вә оғланлара аиддир. «Гызлар күнү» мартын 3-дә, «Оғланлар күнү» исә мајын 5-дә гејд олунур. Токада санын тәклифини гәбул етмәјә мәчбур олдуг. Сәһәр тездән јола чыхмалы идик. Сәфирликдә совет експорт филминин То-

кнодакы нүмајәндәси Николај Кошкинлә таныш олмушдуг. Илк бахышдан Кошкин хошумуза кәлмишди. Дејәсән, јумшаг хасијјәтли адам иди. Ахшам бир јердә Токиону кәзмәји гәрара алдыг. Бир дә ахы, Кошкин олмаса иди, биз јәгин ки, бу нәһәнк шәһәрдә азардыг. Токиода күчәләрин ады јохдур. Анчаг бөјүк рајонларын адлары вардыр. Евләрин нөмрәси дә чох гәрибәдир. Тутаг ки, шәһәрин бир башында бир ев тикилибсә вә онун нөмрәси 1-дирсә, елә бу вахт шәһәрин о бири башында тикилән евин нөмрәси 2 олур. Беләликлә, нөмрәләр сырави олмур. Такси сүрүчүләринин һамысы ејни дәрәчәдә Токиоја бәләд дејилләр. Одур ки, јени бир бәләдчилик үсулу илә таныш олдуг. Демәк олар ки, бүтүн токиолулар бу нәһәнк шәһәрин бир рајонунда ахтардығымыз евин, јахуд идарәнин јерини схемдә елә ајдын вә асанлыгла чәкирләр ки, сүрүчүләр бу схеми асанлыгла охујур вә истәнилән јери тез тапырлар. Икинчи күн јашадығымыз меһманханада бизә дә чап олунмуш белә схемләр вердиләр ки, әкәр азыб-еләсәк, бу схемләри сүрүчүјә көстәрәк вә онлар бизи «Азабу принс һотелә» кәтирсинләр...

Кошкин бизи Токионун мәркәзи күчәләринә апарды. Һава гаралмышды. Токионун мәшһур рекламлары бир-бир алышыб јанмаға башлајырды. Мән капиталист өлкәләриндәки рекламлар һаггында чох ешитмишәм, гәрибә, парлаг рекламлары сајсыз-һесабсыз филмләрдә көрмүшәм. Анчаг Токионун рекламлары мәнә даһа зәнкин, даһа парлаг көрүнүрдү. Нә исә бир инчәлик дујулурду, рекламлар зөвглә јарадылмышды. Јенә дә фирмалар, компанијалар өз малларыны тә'рифләјирләр, «Сони» радио вә телевизија чиһазлары, кимонолар, ичкиләр, косметика, кејим, әјләнчә јерләри, кино-филмләр, гәзет хәбәрләри көзләримизи гамашдырыр. Бүтүн Јапонијанын пул гы-

ран, пул гамарлајан, истисмар едән, өзү дә инсафсызчасына истисмар едән компанијалары бу екранларда ачыг-ачығына дишләрини ағардыр, һамыја күлүр. «Күч, гүввә бизим тәрәфдәдир» — дејир. Токионун мәркәзи рајонларында 10—12 мәртәбәли биналара да тез-тез тәсадүф едирик. Бетон вә шүшәдән јарадылмыш бу биналарын гүлләләри һәрләнир, бу гүлләләр үзәриндә нәһәнк бајгуш көз гырпыр, һәгиги миник машыны һәрләнир. Бизә белә кәлир ки, бу машын индичә орадан гопуб ашағы јуварланачаг вә күчәләрдән кечән адамлары әзәчәк. Анчаг адамлар дејәсән, һәмишә бир тәһлүкә дујмаға адәт едибләр. Фәргинә вармадан һәмин бинанын јанындан кечирләр.

Кошкин машыныны дар күчәләрдән бириндә сахлајыб бизи пијада кәзмәјә дә’вәт етди. Дүнјанын ән бөјүк шәһәрләриндән бири олан Токионун күчәләри илә кәзмәјә башладыг. Универмаглар нисбәтән тез бағланыр. Дејирләр ки, бурада 30-дан чох универмаг вардыр. Амма бүтүн рәфләри долу олан хырда мағазалар кечә јарысына гәдәр ачыг олур. Мағазаларын витринләри чилчырагбандыр. Биз бу витринләрә кәнардан бахырдыг. Пал-палтар, сувенирләр, чәкмәләр, хырдават маллары, хырда јемәкханалар. Өзү дә бу јемәкханаларын күчәјә диварлары јохдур, дивар әвәзинә гара пәрдә асылмышдыр. Ағ һероглифләр бурада нә һазырландығыны хәбәр верир. Бәлкә дә бурада мағаза саһибинин ады јазылмышдыр. Белә хырда шејләри сорушмурдуг. Мән һәр дәфә бир јерә сәјаһәтә кедәндә, јахуд һәмин јердән бир очерк, бир мәгалә јазмаға һазырлашанда дәфтәрчәмдә хејли гејдләр едирәм. Сонра бу гејдләр мәним мәгаләмин әсасыны тәшкил едир. Бурада, Јапонијада исә мән демәк олар ки, һеч бир гејд етмирдим. Чох чүз’и һалларда бә’зи адамларын адларыны, бә’зи рәгәмләри

јазырдым. Мәнә белә кәлир ки, белә мүрәккәб бир өлкәдә кағыза, гәләмә архаланмагданса, емосионал јаддаша бел бағламаг даһа дүзкүндүр. Инди өз хатирәләрими јаздыгча дүшүнүрәм ки, Јапонијада галдығым бу 15 күн әрзиндә көрдүкләримин, дујдугларымын вә дүшүндүкләримин һәлә нә гәдәри, јәгин ки, чох бөјүк бир һиссәси мүәјјән бир фикир сапына дүзүлмәдији, низамланмадығы үчүн бу јазыма дахил олмајачагдыр. Јәгин ки, бунун үчүн һәлә чох вахт лазымдыр. Инсан мүшаһидәләри бә'зән алдығымыз емосионал тә'сирин бир чох һәјат һадисәләри илә мүгајисәсиндән сонра низама дүшүр. Үмумијјәтлә, чох шеј мүгајисәдә өз доғру гијмәтини алыр. Мәним хатирәләрим далғалар кимидир. О вахт орада, мәһз о санијәләрдә, о дәгигәләрдә кечирдијим вәзијјәти, дујғулары мәнә јахынлашдырыр. Мән һәмин о дујғулары, о һиссләри ејни шәкилдә кағыза көчүрмәјә имкан тапа билмирәм, чүнки далға бөјүкдүр, мән бу далғанын ичәрисиндә боғулурам, үзә чыхмаг истәјирәм. Һејф ки, ән инчә һиссләр совушуб кедир. Мән онларын бир даһа гајыдачағына әминәм, лакин нә вахт гајыдачаглар?..

...Биз јашыл ишығын јанмасыны көзләјирик. Кечид бошдур, анҹаг һамы көзләдији үчүн биз дә көзләјирик. Јашыл ишыг јаныр, биз јолумуза давам едирик. Биздән ирәлидә дөрд нәфәр ҹаван оғлан кедир. Дејәсән, сәрхошдурлар. Онлардан бири кет-кедә аддымларыны јавашыдыр. Мән онун јанындан өтүб кечмәк истәјирәм. О керијә бахмадан мәним јолуму кәсир. Мән аста јеримәјә мәҹбурам. Онун сағындан өтүб кечмәк истәјирәм. Бу дәфә дә о, өзүнү саға верир. јолдашларына нә исә дејир. Онлар күлүрләр. Мән дөнүб Кошкинлә Храбровитскијә бахырам. Мәним гаршымда кедән оғлан аддымларыны даһа да јава-

шыдыр. Ачыг-ачығына мәнә саташыр. Чавандыр, анчаг, дејәсән, һеч үзүнүн сују јохдур. Нә Қошкин, нә дә Храбровитски оғланын бу һәрәкәтинә әһәмијјәт вермирләр. Даһа доғрусу, әһәмијјәт вермәк истәмирләр. Ким билир, бу, ади хулиганлыгдыр, јохса мәни вә мәним јолдашларымы, бизим һеч биримизә лазым олмајан бир биабырчылыға сөвг етмәјә чалышыр. Оғлан дајаныр, мән дә дајаныб чәлд јолдашларыма тәрәф чәкилирәм вә биз башга адамларын арасындан кечиб о бири сәкијә јетиширик. Дөрд оғлан учадан күлүр, өзү дә чох һәјасызчасына күлүр. Тәәссүф ки, мән Токиода беләләринә дә раст кәлдим. Сәһәр Токиону бир чүр көрмүшдүмсә, инди тамамилә башга чүр көрүрдүм. Чылпаг гадынлары чүрбәчүр вәзијјәтләрдә көстәрән ишыглы рекламлар, өпүшән, гучаглашан јарычылпаг кишиләр, гадынлар... Вәһшичәсинә зорлама сәһнәләри реклам шәклиндә чамааты чағырыр. Амма, дејәсән, бунлар да вахтыны сәрхошлугда кечирән чаванларын чохуну дојдурмушдур. Онларын чоху харичи филмләрин тә'сири алтында бә'зи башга империалист өлкәләрин чаванларыны тәглид едәрәк тинләрдә, даланларда кәздији гызларла гучаглашыр, ачыг-ачығына өпүшүрләр. Кино-театрларын гаршысында исә чаван, гоча хидмәтчиләр һарај салыб чамааты филмә бахмаға дә'вәт едир, һәрә өз филмини тә'рифләјир, кечә дә алвер кедир...

Бура Кинза рајонудур. Николај Қошкин бизи «Музикһолла» дә'вәт етмәк истәјир. «Музикһоллун» фасадына чүрбәчүр рекламлар вурулмушдур. Бу рекламларда да јарычылпаг гадынларын рәнкли фотошәкилләри нүмајиш етдирилир. Лакин кечдир, «Музикһоллда» сон сеанс башланмышдыр. Токиода белә тамашалар чох тез гуртарыр. Јәгин ки, бу тамашаларда иштирак едән гызлар саат 9—10-дан сонра

бир аз да өзләри үчүн јашамаг истәјирләр. Бурада ән кеч бағланан хырда мағазалар вә гәлјаналты јерләридир.

Биз јорулмушуг. Чүнки тәјјарәдән душәни бир дәгигә дә динчәлмәмишик. Кинзанын гајнар һәјаты, дејәсән, бизи даһа тәәччүбләндирмир. Николај Кошкин бизи «Азабу принс һотелә» кәтирир. Сәрин кококола ичиб онунла видалашырыг. Һәрә өз нөмрәсинә кедир. Чарпајы үзәриндә дивара јазы вурулмушдур: «Чарпајыда папирос чәкмәјин!». Гамодун үстүндә јапон термосу гојулмушдур. Термосун ичәрисиндә буз-лу су вар. Чарпајынын јанындакы хырдача мизин үстүндә телефон апараты, о бири столун үстүндә исә... Бу гутуну биз өзүмүзлә кәтирмәмишдик. Ипәк гајтанла сәлигә илә бағланмыш гутунун үзәриндә кичик бир кағыз парчасы да вар иди: «Чәнаб Храбровитски вә Сејидбәјлијә. Исихара тәрәфиндән. Сизи көрә билмәдијим үчүн чох тәәссүфләндим. Әминәм ки, Јапонијада галачағыныз бир нечә күн әрзиндә һөкмән көрүшәчәјик. Окира Исихара». Мән бағламаны ачдым. Бунун ичиндә ики гуту вар иди. Гутулардан бирини ачдым. Бир нечә портағал вә ири алмалар сәлигә илә шәффаф кағыза бүкүлмүшдү. 45

Пәнчәрәнин архасында хырда бир фәвварә сәһәрә гәдәр шырылдајыр, елә бил мәнә лај-лај дејирди. Чохдан бәридир ки, јуху көрмүрдүм. Анчаг Јапонијада кечирдијим илк кечәдән сәһәрә гәдәр јуху көрдүм. Јухуда Јапонијада дејилдим. Јухуда Бакыда, өз аиләмдә, өз ушагларымын јанында идим...

Сәһәр ачылды. Јенә дә Јапонијаја гајытдым. Билмәдим севиним, јохса тәәссүфләним. Телефон дәстәјини галдырыб Храбровитскијә зәнк етмәк истәдим. Мән биринчи мәртәбәдә, Храбровитски исә икинчи мәртәбәдә јашајырдыг. Телефончу гыз зәриф вә сон

дәрәчә һөрмәтчил бир сәслә үзр истәјә-истәјә мәни баша дүшмәјә чалышды. Мән елә билирдим ки, Храбровитскинин јашадығы отағын нөмрәсини демәк кифајәт дејил. Истәјирдим биләм, онун отағына нечә зәнк вурмаг олар. Бир чох үзрхаһлыгдан сонра телефончу гыз нисбәтән јахшы бир тәләффүзлә, инкилисчә мәнә баша салды ки, тәкчә онун отағынын нөмрәсини демәк кифајәтдир. Мән нөмрәни дедим, гыз тәшәккүр етди вә мәни Храбровитски илә чалашдырды.

Јарым саатдан сонра «Азабу принс һотел»ин дәһлизиндә көрүшүб наһар етмәјә кетдик. Отел чох сәлигәлидир. Анҹаг елә тә'сир бағышлајыр ки, бүтүн бунлар декорасијадыр, һәјәтдәки бағча да, дәһлизләр дә... Јемәкхананын һәјәтинә бахан дивар тамамилә шүшәбәнддир. Үмумијјәтлә, бүтүн диварлар шүшәбәнддир вә бүтүн бу диварлар архасында фәвварәләр көрүнүр. Суја бахында адам истираһәт едир. Бәлкә јапонлар бу фәвварәләри мәһз буна көрә гурмушлар. Фәвварәләрин әтрафында гәрибә гајалыглар јарадылмышдыр; елә бил бу, тәбии гајалыгдыр. Гајалыгларын ичәрисиндән Јапонијаја мәхсус хырда ағаҹлар бојланыр. Гәрибә шәкилли һовузларда балыглар үзүр, ағ, гырмызы, һәтта бәнөвшәји балыглар. Мән һеч вахт бу рәнкдә балыг көрмәмишдим, Јапонијада көрдүм. Бүтүн дәһлизләрдә алчаг столлар үзәриндәки күлгабыларда «Азабу принс һотел»ин маркасы олан кибрит гутулары гојулмушдур. Сонра көрдүк ки, һәр идарә, һәр отел, һәтта һәр мағаза белә өз маркасы илә кибрит бурахыр, бу да бир нөв рекламдыр, өзү дә кибрит бағышлајырлар, пулсуз пајлајырлар. Јемәкханада столун үстүндә «Азабу принс һотел»ин кибрити илә јанашы ејни маркалы диш фырчалары гојулмушду. Јемәкхананын бөјүк столунун

әтрафында әр-арвад вә дөрд ушаг отурмушду. Ушагларын икиси гыз, икиси оғлан иди. Онлар инкилисҹә данышырдылар. Дејәсән, америкалыдырлар. Демәк олар ки, биз һәмишә наһар етмәјә кәләндә бу аилә илә көрүшүрдүк. Бир нечә күн кечәндән сонра аиләнин башчысы киши башыны тәрпәдиб бизи саламлады. 15—16 јашларында олан гызлар да дөнүб күлүмсүндүләр.

Ән бөјүк чәтинлијә јемәк сифариш верәндә раст кәлирдик. Јемәкләрин адларыны баша дүшмүрдүк. Јеканә баша дүшдүјүмүз «амлет» сөзү иди. Буна көрә дә һәр сәһәр «амлет» сифариш едирдик. Јемәкдән габаг вә јемәкдән сонра һәмишә бузлу су верирдиләр. Бизә хидмәт едән гызлар үзләриндән лап ушаға охшајырдылар. Нә дејирдиксә чәлд «һај» — дејә ҹаваб верирдиләр. «Һај» һәм «баш үстә», һәм «бәли», һәм дә «олду» демәкдир.

Јемәкхананын баш хидмәтчиси бизә јахынлашыб тә'зим етди вә икимиздән биринин телефона чағырылдығымызы билдирди. Бизә гәрибә кәлди. Хидмәтчи һарадан билди ки, телефона мәһз бизи чағырырлар? Ахы, о, бизим ким олдуғумузу, адымызы, фамилијамызы билмир. Мән телефона јахынлашдым. Токада сан мәнимлә инкилисҹә данышырды. Анҹаг тәләффүзү пис олдуғундан мән ону баша дүшә билмәдим. Ону билдим ки, вестибүлдән данышыр. Храбровитски илә биркә ораја кетдик. Көрүшдүк. Токада сан бизи машына дә'вәт етди. Марико сан да бурада иди. Биз јола дүшдүк...

...Бир нечә саат иди ки, Токионун күчәләри илә кедирдик. Доғрудан да шәһәрдә елә бил бир тәнтәнә дујулурду. Тез-тез јанымыздан ичи мәктәблиләрлә долу олан автомашынлар кечирди. Сонра мә'лум олду ки, Токиодан чохдан чыхмышыг. Башга шәһәрин кү-

чәләри илә кедирик. Бүтүн јол узуну бир-биринин бөјрүнә гысылмыш евләри мүшаһидә едиб Храбровитскијә дедим:

— Данја, мәнә belә кәлир ки, әкәр Јапонија ајры-ајры адаларда јерләшмәсәјди, биз евләрин дамлары илә аддымлаја-аддымлаја бүтүн бу өлкәни кәзиб долана биләрдик.

Доғрудан да, бир евин пәнҹәрәсиндән гоншу евә асанлыгла кечмәк олар. Евләрин гурулушу чох вахт јапон һероглифләрини хатырладыр.

Арабир чәлтик плантасијаларына, јашыл чәмәнләрә тәсадүф едирдик. Һәр шејдән чох нәзәримизи ҹәлб едән јолун сағында вә солунда бир-биринә битишик хырда мағазалар иди, мејвәчат, тәрәвәз, пал-палтар

мағазалары. Диварындан гара пәрдәләр асылмыш јемәкханалар. Машынымызын сағындан вә солундан тез-тез мотосиклет сүрән кишиләр вә гадынлар кечирдиләр. Бунларын палтарлары елә бил тәк өз әјинләринә дејил, ики нәфәрлик тикилмишди. Чүнки һәр биринин тәркиндә бир оғлан, јахуд бир гыз ушағы отурмушду. Бизимлә јанашы кедән онларча, јүзләрчә машында тез-тез јапон аиләләри көрүрдүк. Онлар бизә марагла бахырдылар. Бизим харичи олдуғумузу о саат тә'јин едирдиләр. Һисс едирдиләр ки, биз гонағыг, өзү дә һөрмәтли гонағыг, чүнки бизи үч нәфәр мүшајиәт едир. Токада сан, Марико сан вә шофер. Бә'зән биз өз ҹәркәмизлә онлары өтүб ирәли кечирдик, сонра бизим јолумуз кәсиләндә онлар бизә јетиширди. Биз јол гоншулары кими узагдан-узаға бир-биримизлә таныш олурдуг, һәм сағымыздакы, һәм дә солумуздакы гоншуларла...

...Тез-тез јол һаггы вермәли олурдуг. Токада сан бизә деди ки, бу јоллары мүәјјән бир компанија тикир. Сонра һәмин тикинтијә хәрҹләнмиш пуллары бу

Маjжури адасы. *Рәссамы Т. Садыгзадә*

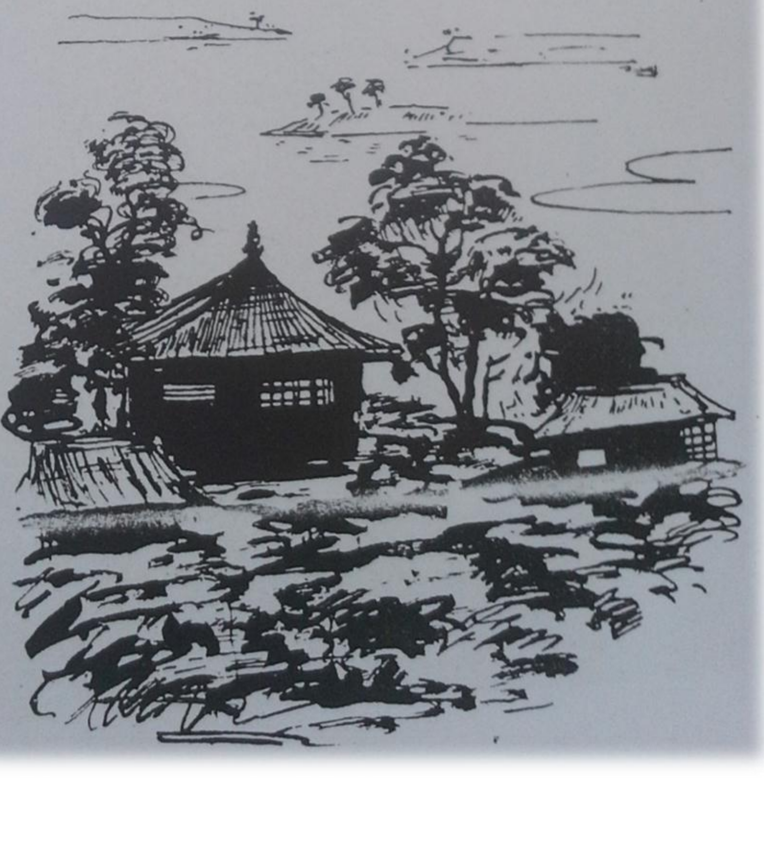

Мәнзәрә.
Рәссамы Е. Рзагулиjев

Чэтирләр. *Рәссамы Е. Рзагулијев*

усулла јығырлар. Хәрҹләнән пулу вә дөвләт тәрәфиндән тә'јин олунмуш әлавә газанчы көтүрдүкдән сонра јол дөвләтин һесабына кечир вә пулсуз ишләдилир. Јапонијада галдығымыз мүддәтдә биз бир чох белә пуллу јолларла кәздик. Әлбәттә, чох һамар, чох раһат вә сәлигәли јоллар иди. Елә бил јол дејилди, шәкилди.

Һава тутгун иди.

Ағ, күмүшү рәнкә чалан сых булудлар сағ тәрәфимиздәки саһилин суларында әкс едирди. Дајаз көлүн сејрәк гамышлыгларында ағ палтарлы гадынлар, оғланлар, гызлар тез-тез әјилиб дүзәлир, нә исә ахтарырдылар. Марико сан деди ки, онлар хырда хәрчәнкләр јығырлар. Јапонијада суда јашајан вә суда битән нә варса әһали тәрәфиндән јејилир. Әсасән јапонлары једиздирән дәниздир. Торпағын исә бирҹә гарышыны да бош көрмүрдүк. Тез-тез каһ чәлтик саһәләринә, каһ да буғда зәмиләринә тәсадүф едирдик. Јолун каһ сағында, каһ солунда евләрин гаршысында учалан дирәкдә мәһарәтлә гајрылмыш вә усталыгла рәнкләнмиш кағыз балыг һавада јелләнирди. Тәјјарә вағзалында күләјин истигамәтини көстәрән кисәләр кими бу нәһәнк балыг да һава илә долур, шишир, күләјин истигамәтини көстәрирди. Марико сан деди ки, һарада белә балыг көрсәниз, демәли, о евдә оғлан ушағы вар. Ата-анасы бу балығы она көрә асыблар ки, һәмин оғлан ушағы бу карп балығы кими мүдрик олсун...

Јашыл зәмиләрин әтрафына шам мешәликләри салынмышды. Бурада һансы техникадан истифадә едилдијини Токада сандан сорушдуг. О деди ки, саһәләр чох хырда олдуғу үчүн бурада анчаг микротехникадан истифадә едә билирләр. Тезликлә биз бу микротехниканын бир нүмунәсини көрдүк. Чәлтик саһәсиндә хырда бир гајығын ичәрисиндә ајаг үстә дур-

муш јапон кәндлиси әлиндәки балача комбајнла су алтындакы јери шумлајырды. Комбајнын дишли чархы јери шумлаја-шумлаја ирәлиләдикчә гајығын үзәриндә дурмуш кәндлини дә өз ардынча чәкирди. Беләликлә, кәндли үст-башыны ислатмадан өз кичик саһәсиндә асанлыгла о баша-бу баша кедә билирди.

Токада сандан хаһиш етдик ки, чәлтик саһәләриндән бириндә машыны сахлатдырсын. О ,бизим хаһишимизә әмәл етди. Дајандыг. Бурада комбајн ишләмирди. Сәлигә илә кејинмиш орта јашлы бир киши, она охшар ики оғлан ушағы торпаг үзәриндә дајаныб чәлтик саһәсиндә шитил басдыран гадынын өз ишини нечә усталыгла көрдүјүнә тамаша едирдиләр. Чәлтик саһәси иплә бир нечә чәркәјә бөлүнмүшдү. Гадын бу

ипләрин арасы илә кери чәкилә-чәкилә шитилләри сујун алтындакы торпаға басдырырды. Чох кечмәдән бүтүн чәркә һәм养 енинә, һәм дә узунуна шитиллә долурду. Гадын елә бил һеч тәләсмирди, анчаг һәрәкәтләри чох ритмик, чох чәлд иди. Торпаг үстүндә дајанмыш киши онун әри, оғланлар исә онун ушаглары идиләр. Һәмин киши илә таныш олдуг. Деди ки, бу саһә она ата-бабадан галмышдыр. Ондан өјрәндик ки, кәндлиләрә јығдыглары мәһсулу базарда сатмаға ичазә верилмир. Дүјүнү анчаг дөвләтә сата биләрләр. Дөвләт исә бу чәлтији кәндлиләрдән, нечә дејәрләр, өлдүрүб алыр. Сатанда исә алдығына нисбәтән хејли баһа гијмәтләндирир. Гышда һәмин саһәдә лобја әкирләр. Бундан әлавә, демәк олар ки, бу префектураның кәндлиләринин чохунун тәрәвәз оранжерејасы вардыр. Бурада онлар ил боју һәр чүр тәрәвәз әкир, јетишдирир, јенә дә дөвләтә сатырлар.

Јол узуну арабир јапон вә совет кинематографијасы һаггында да сөһбәт дүшүрдү. Токада сан бизә деди ки, Јапонијада кинодраматургларла јазычылар

арасында нә исә бир наразылыг вар. Дөвләтлә кинодраматургларын арасы да јахшы дејил. Үмумијјәтлә, бир шејдән шикајәт едәндә Токада сан дејәсән, бизим рәғбәтимизи газанмаг үчүн ишләриндәки бә'зи ујғунсузлугларын сәбәбини капитализм гурулушунун үстүнә јыхырды. О, бизә гәрибә бир әһвалат данышды. Деди ки, мәшһур јапон режиссору вә драматургу Кенедо Синдо (Москва Үмумдүнја кино фестиваллларындан бириндә «Тәмиз сәма» илә бирликдә мүкафат алмыш «Чылпаг ада» филминин мүәллифи вә режиссорудур) өз филмләрини чәкмәк үчүн кәндлиләрдән пул јығыр вә бу пул илә филм чәкир. Башга варлы кино фирмалары Кенедо Синдону севмирләр вә она чох ишдә мане олурлар. Мәсәлән, филм чәкилиб гуртарандан сонра екранларда нүмајиш етдирилмәлидир ки, онун чәкилиши үчүн хәрчләнмиш пул өдәнилсин вә мүәјјән газанч әлдә едилсин. Кенедо Синдо филмләрини чәтинликлә нүмајиш етдирә билир. Јапонијада кино салонлары ајры-ајры шәхсијјәтләрин, јахуд ширкәтләрин әлиндәдир. Кино салонларынын саһибләри дә күчлү ширкәтләрлә араны вурмаг истәмирләр, она көрә Кенедо Синдону јахын бурахмырлар. Белә һалларда филмин режиссору өз филмини енсиз лентә көчүрүр, башлајыр Јапонијаны шәһәр-шәһәр кәзмәјә вә өз филмини учгар јерләрдә нүмајиш етдирмәјә. Токада сан деди ки, Кенедо Синдо һәлә «Ана» филминдә чәкилмиш артистләрин пулуну верә билмәмишдир. Биз бу истe'дадлы кинорежиссорун «Ана» филминә бахмаг истәдијимизи Токада сана билдирдик. О, бизә чаваб вермәди. Чүнки јенә дә филмин нүмајиш етдирилмәси үчүн кино салону кирајәјә көтүрмәк вә тәрчүмәчи тутмаг лазым олачаг иди. Бу да пул тәләб едирди.

300 километрә јахын јол кетдикдән сонра Токада

сан вә ону һәмин префектурада гаршыламыш дөрд нәфәр бизи кәндчи евинә апардылар. Јапонларын евинә кирәркән ајаггабыларымызы һөкмән чыхармаг лазым олдуғуну һәлә Москвада билирдик. Өзүмүзлә кәһрәба вә рус сәнәткарларынын милли әл ишләрини көтүрмүшдүк. Ајаггабыларымызы чыхарыб торпагдан бир метр һүндүрлүкдә олан ејвана галхдыг. Даһа доғрусу, бу, һәм ејван иди, һәм дә евин ичи. Қағыз аракәсмәләри өртәндә евин ичи олур, ачанда исә ејван. Бизи ән азы јүз јашы олан, бели бүкүлмүш бир гадын гаршылады. О, имәкләјә-имәкләјә отағын ортасына чатыб бизә тә'зим етди. Әјләшмәјә јер көстәрди, јасты дөшәкчәләрин үстүнә әјләшдик. Токада сан вә онунла кәлән киши гарыја бизим һаггымызда бир

нечә кәлмә сөз деди, ким олдуғумузу хәбәр верди. Лакин гары, дејәсән, һеч бир шеј баша дүшмәди. О, пәрдәләнмиш хырда көзләри илә бизә сары бахыб титрәк башыны тәрпәтди. Марико сан дивардакы буддалардан данышды вә деди ки, онун јанындакы јазылар бу евдә јашамыш әчдадын сијаһысыдыр. Марико сан деди ки, әввәлләр бир евдә аиләнин башчысы өләндә галанлары һәмин еви тәрк едиб кедирдиләр. Инди исә буну етмәк чәтиндир, чүнки чох баһа тамам олур.

Евин кишиси дә кәлди. Дејәсән, елә бирдәфәлик чөлдән кәлирди. Бизи она да тәгдим етдиләр. О да бир шеј баша дүшә билмәди. Үмумијјәтлә, буну да гејд етмәк истәјирәм ки, чох вахт јапонларла сөһбәтдә бир-биримизи үзүмүзүн, көзүмүзүн ифадәсиндән даһа јахшы баша дүшә билирдик, нәинки сөзләрин көмәји илә: чүнки мән вә Храбровитски һисс етмишдик ки, тәрҹүмәчиләр нә гәдәр сә'ј көстәрсәләр дә, бизим дедијимиз вә бизә дејиләнләри бүтүн инҹәликләри илә тәрҹүмә едә билмирдиләр. Онларын тәрҹү-

мәсиндә тәхминилик вар иди. Фикир исә тәхмини дејиләндә, чох вахт өз кәсәрини итирир. Бу, бизи чох һејфсиләндирирди. Буна көрә дә бир-биримизлә мәсләһәтләшмәдән Храбровитски дә, мән дә фикирләримизи мүмкүн гәдәр јығҹам, гыса ҹүмләләрлә демәјә чалышырдыг.

Һәдијјәләри ев саһибинә вердик. Јапонларын чох көзәл бир хасијјәти вар, онлара һәдијјә верәндә бәјәнмәсәләр дә елә севинир, һәдијјәни елә тә'рифләјир, елә разылыг едирләр ки, һәдијјә верән өзүнү хошбәхт һисс едир. Анҹаг, дејәсән, бу дәфә бизим һәдијјә онлары валеһ етмишди. Бунун әсас сәбәбләриндән бири о иди ки, һәдијјәмиз милли сәнәткарлыг нүмунәләри иди. Ијнә-сап габы, күлгабы, пијаләләр... Бунлар һамысы тахтадан јонулмушду. Бунларын үзәринә көзәл рус нахышлары вурулмушду. Бизә пијаләләрдә јашыл чај вердиләр. Хәмирдән биширилмиш шорумтул чөпләр ағзымызда хыртылдајыр, бизә ләззәт верирди. Ев саһиби бир гәдәр өз тәсәррүфатындан данышдыгдан сонра бизи помидор оранжерејасына кәтирди. Онларла шәкилләримизи чәкдириб видалашдыг. 53

Јенә һәмин јол, јенә чәлтик зәмиләри, каһ бурада, каһ орада уғулдајан хырда комбајнлар. Токада сан Сакит океанын саһилинә кетмәји бизә тәклиф етди. Биз разылашдыг. Бир нечә дәгигәдән сонра саһилә јетишдик. Мәним дә, Храбровитскинин дә арзумуз о иди ки, һеч олмаса бир дәфә Сакит океана баш вураг. Анҹаг јағыш чиләјирди. Биз кери дөндүк.

Бизи даһа бир евә дә'вәт етдиләр. Бу, көзләнилмәз олдуғуна көрә ев саһибләринә һеч бир һәдијјә верә билмәдик. Јахшы ки, ҹибимдә бир овуҹ дөш нишаны варды. Нишанлары бир-бир евдәкиләрә вердим. Бу нишанларда бизим пејкләрин вә космонавтларын уч-

дуглары ракетләрин экси һәкк олунмушду. Ев саһибләри һәмин дөш нишанларына бөјүк диггәтлә бахыр вә тә'рифләјирдиләр. Нишанларын һамысы бир чүр олмадығына көрә онлар о бири нишанлары алыб нәзәрдән кечирир, бөјүк һејрәт көстәрир, тә'рифләјир, тәшәккүр едирди. Биздән әввәл Јапонијада олмуш москвалы јолдашларымдан бири мәнә демишди ки, јапонлар дөш нишаныны о гәдәр дә севмирләр, чалышын онлара башга һәдијјә верин. Инди севинчлә нишанлара тамаша едән јапонлара бахыб билмирдим ки, онлар һәгигәтән мәним һәдијјәми бәјәнирләр, јохса үрәјими сындырмамаг үчүн онлары тә'рифләјирләр.

Мән Јапонијада олдуғумуз бу илк күнләри она көрә белә тәфсилаты илә тәсвир едирәм ки, күнүмүз, нечә дејәрләр, о гәдәр дә кәркин кечмирди. Тәсәввүр един ки, сәһәр Токиодан чыхан, бир дә ахшам саат 6-да oраја гајытдыг. Бу вахтда биз чәми 2 евә гонаг кедиб һәр бириндә јарым саат отурмушдуг. Јоллара, әкин саһәләринә тамаша етмәјә имкан тапмышдыг. Сонракы күнләр белә мүшаһидәләр үчүн вахт галмады. Буна көрә дә сонракы күнләрин тәсвири јухарыда дедијим кими хатирә далғаларынын күчүндән асылы олачагдыр.

Мајын 5-дә Токиоја кәлән кими Токада сан бизә тәклиф етди ки, меһманхана ресторанында дејил, шәһәрдә, милли ресторанлардан бириндә шам едәк. Деди ки, бизи чиј әт вә чиј балыг јемәјинә дә'вәт етмәк истәјир. Бизә һәр дәфә нә тәклиф едирдисә, биз белә чаваб верирдик: «Јапонијаја, јапон халгына аид һәр шеји көрмәк вә билмәк истәјирик». Марико сан, Храбровитски, мән вә Токада сан милли јемәкханаларын биринә кетдик. Биз һүндүр кәтилләрин үстүндә отурдуг. Тәмиз, ағ халат кејмиш гоча јапон бизи

һөрмәтлә гаршылады. Суда бишмиш дүјү дәмјәсини кырда квадратлар шәклиндә јоғуруб квадратлар бојда чиј әти онун үстүнә гојур вә биз каһ чиј әт, каһ чиј балыг, чиј хәрчәнк вә даһа гәрибә дәниз һејванларынын чиј әтиндән дадырдыг. Дејәсән, һәмин чиј әт вә балыглары нә исә мүәјјән бир туршунунму, хүсуси тәркибли мајенинми ичәрисиндә сахладыгдан сонра јемәјә верирләр. Чиј јемәк Храбровитскинин хошуна кәлмәди. Анчаг мән иштаһла једим. Биз «Музикһолла» кетмәк истәдик. Јенә кечикмишдик. Токада сан бизи јени јапон филмләриндән биринә апарды. Биз тамаша салонуна кирәндә һәлә әввәлки сеанс гуртармамышды. Башга филм көстәрилирди. Екранда гызғын атышма кедирди. Һәр ики атышан тәрәфдән о ки, вар адам гырылырды. Өзү дә бу, мүасир филм иди, атышма Токионун учгар јерләриндә кедирди. Кимә күллә дәјирдисә о, акробатик бир сычрајышла атылыб јерә сәрилирди. Бу һәрәкәтләри биз бир чох Гәрб филмләриндә дәфәләрлә көрмүшдүк. Ахырда полис нәфәрләри кәлиб сағ галанлары тутдулар вә бунунла да филм гуртарды. Ишыглар јанды, дөнүб сағымыза вә солумуза бахдыг. Елә бил бөјүк бир зибиллик ичәрисиндә идик. Елә бил бу саат, бу сеансда отуруб киноја тамаша едән о тәмизкар јапонлар дејилди. Һәр јан папирос көтүјү, кағыз, гәзет парчалары, әзик дондурма гутулары илә, шүшәләрлә вә с. долу иди. Каһ орада, каһ бурада чаван оғланлар ајагларыны гаршыдакы сыранын сөјкәнәчәји үзәриндән ашырмышдылар. Бу һәрәкәтин башгалары үчүн нараһатлыг төрәтдији онлары марагландырмырды. Үмумијјәтлә, һеч бир шеј онларын вечинә дејилди.

Ишыглар сөндү, јени филм башланды. Бу филм дә бајаг сонуну көрдүјүмүз филмин ејни иди. Јенә атышма, јенә сүр'әтлә кедән гатардан атылан адамлар,

бычаг давасы. Бүтүн бу сәһнәләр елә бил чохдан мә'лум олан бир ресепт үзрә чәкилмишди. Һеч бир јарадычылыг кәшфи көрмәдик. Ишыглар јанды. Токадасан бизим үзүмүзә баха билмирди. Бизә белә кәлди ки, о, хәчаләт чәкир.

Ертәси күн «Никкатсу» киностудијасына кетдик. Бизи Урајама гаршылады. Урајама үчүнчү Москва Үмумдүнја фестивалында «Ҝорланмыш гыз» филми үчүн мүкафат алмышды. Москвада онун јарадычылығыны лазымынча, бәлкә дә бир аз артыг гијмәтләндирмишдиләр. Биз әмин идик ки, Москва фестивалында белә һөрмәтлә гаршыланмыш ҹаван режиссор москвалы һәмсәнәтләрини көрәндә севинәҹәк. Анҹаг белә олмады. Урама бизи чох сојуг гаршылады. Биз онун хасијјәтинә бәләд дејилдик. Әввәлҹә бизә елә кәлди ки, о, чох тәмкинлидир, буна көрә дә аз күлүр, аз данышыр. Биз она кәһрәба бағышладыг. Онунла көрүшдүјүмүзә шад олдуғумузу билдирдик. Анҹаг, нечә дејәрләр, Урајама өзүнү о јерә гојмады. Нә исә үмуми, кәнар сөһбәтләрлә башымызы гарышдырыб Микеланҹелло, Антонионинин, Гадарын јарадычылығындан сөһбәт ачды. Даһа доғрусу, бу барәдә бизим фикримизи өјрәнмәк истәди. Храбровитски өз фикрини гыса шәкилдә изаһ етди. Мән Урајамадан сорушдум:

— Сиз «Бир илин доггуз күнү» филмини көрмүшсүнүзмү?

Урајама башы илә тәсдиг етди.

Јенә сорушдум:

— Филм һаггында фикриниз нәдир? Сизин рә'јиниз бизи марагландырыр.

Урајама бир мүддәт сусуб деди:

— Бу барәдә сонра данышарыг.

Бу ҹаваб да бизи тә'мин етмәди. Чүнки биз јара-

дычы адамлар идик, јазычылар, режиссорлар идик. Биз сәнәткарлыг мәсәләләри әтрафында ачыг данышабилердик. Сонра Урајама бизи студијанын һәјатинә дә'вәт едиб павилјонлары кәздирди. Бизи һеч кәслә таныш етмирди: нә режиссорларла, нә операторларла, нә дә актјорларла. Биз сәјјаһлар кими кәнардан бахмалы олурдуг. Студија илә бу шәкилдә таныш олмағымыз бизә ағыр кәлсә дә, мән мүәјјән мүшаһидәләримиз һаггында јазмаг истәрдим. Бу студијада 13 павилјон вар. Илдә 80-дан 120-јә гәдәр филм чәкирләр. Кино чәкилишиндә истифадә етдикләри техника әсасән көһнә Америка апаратларындан ибарәтдир. Кино чәкилән вахт апаратын әтрафына о гәдәр адам јығышыр ки, актјорларын бу вәзијјәтдә, бу түнлүк ичәрисиндә рола нечә кирәчәкләринә мән тәәччүб едирдим. Сонра мән өјрәндим ки, киноапарат әтрафына топлашан адамлар бу кино групунда ишләјирләр. Режиссор, биринчи мүавин, икинчи мүавин, ассистент, онун биринчи, икинчи мүавинләри вә с. Јапонијада ишчи гүввәси чохдур, иш исә аздыр. Буна көрә инсан зәһмәти чох учуз гијмәтләндирилир. Учуз гијмәтә исә ишә чох адам көтүрә билирләр.

Бурада бир филм орта һесабла үч аја чәкилир. Филмләрин әксәријјәтиндә һазырлыг дөврү олмур. Ролларa көтүрүлән артистләр јохлама чәкилишинә чағырылмырлар. Үмумијјәтлә, һазырлыг дөврүнә аид олан һеч бир иш көрүлмүр. Режиссор ссенарини әлинә алан кими чох вахт студија рәһбәринин тә'јин етдији артистләри дә'вәт едир вә демәк олар ки, ертәси күнү филмин чәкилишинә башлајыр. Елә филм вар ки, 28 күнә чәкилир. Јәгин ки, дүнән ахшам бахдығымыз филм һәмин 28 күнә чәкилән филмләрдәндир. Анчаг Јапонијада башга режиссорлар да вар. Мәсәлән, Курасава бир филми бир илә, бәлкә даһа артыг

вахта чәкир, чүнки о, бир јарадычы кими, башдан-совду ишләјә билмир. Чүнки о, кәшф едир, ахтарыр, јарадыр. Бу ахтарышлар, бу кәшфләр онун јарадычылығында чох габарыг планда өзүнү көстәрир. Буна көрә дә Курасава дүнја шөһрәти газанмыш режиссорлардан бири сајылыр...

...Киностудијадан сәфирлијә јола дүшдүк. Урајама бизим машында кедирди. Урајама Токада санла ирәлидә отурмушду. 40 дәгигәјә гәдәр јол кетдик. Урајама бир дәфә дә бизә сары дөнүб нә бир сөз сорушду, нә дә сөһбәт ачды. Биз истәр-истәмәз онун өзүнү белә апармасыны биринчи күн бизә тәклиф олунмуш програмын характери илә әлагәләндирдик. Програмда демәк олар ки, бизим Јапонијаја кәлмәјимизин

мәгсәдинә чаваб верәчәк һеч бир шеј јох иди.

Бу дәфә бизи сәфирин өзү гаршылады. Биз Јапонијаја кәлдијимиз бу үч күнүн сәмәрәсиз кечдији һаггында данышыб хаһиш етдик ки, сәфиримиз бизә шәхсән көмәк етсин. Урајаманын өзүнү белә лагејд вә сојуг апармасы да бизә ағыр тә'сир бағышламышды. Јапонијаја кәлдијимиз илк күн кечирилән мәтбуат конфрансы һаггында һәлә һеч бир гәзетдә бир сәтир дә мә'лумат верилмәмишди. Бүтүн бунлар, нечә дејәрләр, дама-дама көл олур вә биздә елә фикир ојадырды ки, јапонларын кинодраматурглар тәшкилаты бизи гәсдән белә сојуг гаршылајыр. Хаһиш етдик ки, сәфирлик мәгаләләримизин чап олунмасында бизә көмәк етсин. Бунун да чох чәтин мәсәлә олдуғуну билдирдиләр. Сән демә, јапон гәзетләриндә чап олунмаг үчүн чох вахт мүәллиф өзү хәрч чәкмәли олур, гәзетдә мәгаләнин тутачағы јерин пулуну верир. Ҹүз'и һалларда чап олунан мәгалә үчүн редаксија өзү пул верир. Гәзетләр әсас газанчы рекламлардан вә хырда мә'луматдан көтүрүр. Биз јенә дә совет филмләринин

көстәрилмәси мәсәләсини галдырдыг. Сәфирлик бу чәһәтдән дә бизә көмәк едәчәјини вә'д етди.

Ахшам Кошкинлә көрүшүб јенә дә шәһәри кәзмәли идик. Токиону бир күндә, бир ајда өјрәнмәк чох чәтиндир. Токиону өјрәнмәк үчүн бу шәһәрдә узун-узады јашамалы, онун һәјатыны һәр күн, һәр саат изләмәлидир. Токионун сәһәри күнортасына, күнортасы ахшамына бәнзәмир. Әсасән ахшамлар, онун үстүндән бир чох сирләрини кизләдән пәрдә көтүрүлүр вә биз гәрибә бир аләмә дүшүрүк. Бурада һәр шеј вар: тәзадлар, јохсуллар вә милјонлар, фаһишәханалар вә сәнәт очаглары, зәнкин ресторанлар вә учуз гәлјаналтылар, сәрхош кәнчләр, гызлар, оғланлар, рекламлар, көз гамашдыран витринләр!

Биз Токиону кәзмәк үчүн Николај Кошкини «Азабу принс һотел»дә көзләјирдик. Чох көзләдик. О, бир нечә дәфә зәнк вуруб индичә, бу саат кәләчәјини бизә билдирди. Бүтүн бу нечә сааты Даниил Храбровитски илә меһманхананын вестибүлүндә отуруб сөһбәт етдик. Даниил Храбровитски мәнә өз тәрчүмеји-һалыны нағыл едир, мән ону марагла динләјирдим. О, Күрчүстанда анадан олмуш, јенијетмә јашларында ше'р јазмаға башламышдыр. Ше'рләринә һәлә о вахтлар гијмәт верирдиләр. Атасы ишкүзар бир кишидир; фотографдыр. Храбровитски касыб аиләдәндир... Даниил мәнә илк мәһәббәтиндән данышды. Чох еһтирасла, образлы дил илә данышырды. О, ата-анасынын разылығы олмадан тәкбашына Москваја кәлмиш, орада бир чох кәшмәкешләрдән чыхдыгдан сонра исте'дадлы бир журналист кими танынмаға башламыш, гәләми кет-кедә кәскинләшмишди; сонра Бөјүк Вәтән мүһарибәси башланмышды. Даниил Храбровитски мүһарибәнин илк күнүндән, демәк олар ки, ахырына кими чәбһәдә вурушмушдур. Арада јараланыб архаја

гајытмышдыр. Бурада индики һәјат јолдашы Јекатерина илә растлашмышдыр... Бу мәһәббәт мачәрасы о гәдәр мараглы, о гәдәр тә'сирлидир ки, мән бүтүн бу мачәраны гәләмә алмаг истәјирдим. Анчаг Храбровитски өзү бу барәдә јазмаг истәдијини мәнә билдирдикдә мән һејфсиләниб бу фикримдән дашынмалы олдум. Биз һәр кечә һәјатымызын ән ағыр, ән ширин, ән јадда галан сәһифәләрини вәрәгләјир, бир-биримиз үчүн данышырдыг. Биз бир-биримизи, бир инсан кими, Јапонијада таныдыг. Белә сөһбәтләр заманы биз һеч дә һејфсләнмирдик ки, Қошкин јенә дә вердији вә'дә әмәл едә билмәјиб бизим далымызча кәлмәмишдир...

Һәмин кечә Қошкин саат 12-дә кәлди. Үзр истәјиб бизи баша салды ки, ишин характеринә көрә бә'зән ахшамлар да мүәјјән компанијаларла көрүш тә'јин етмәли олур вә бу көрүшләри һеч бир вәчһлә тә'хирә сала билмир. Биз ону баша дүшдүк. Онун да, бизим дә әсас мәгсәдимиз бу иди ки, һәм бизим, һәм дә Јапонијанын јахшы филмләри биздә вә Јапонијада мүмкүн гәдәр тез-тез көстәрилсин. Қошкин ишини билән, зирәк адама охшајырды.

Биз чох вахт сәһәрләр вахтындан тез ојаныр, наһар едиб «Азабу принс һотел»ин вестибүлүндә, һәјәтиндә кәзинирдик. Бура бизим нәзәримиздә балача Јапонија иди. Биз бурада чанлы бир ишкүзарлыг көрүрдүк. «Бојларын» һамыја нечә көмәк етдикләринә, ашпазларын ири буз парчаларындан нечә гартал, марал, товуз гушу јондугларына тамаша едирдик. Сонра бу гарталлары, товуз гушларыны ресторанын шүшәбәнд дивары гаршысында гојурдулар ки, наһар едәнләр, хөрәк јејәнләр бу һәгиги сәнәт әсәрләринә, буз гушлара, буз һејванлара бахыб естетик зөвг алсынлар. Һәм товуз гушу, һәм марал, һәм дә гартал ағла-

а-ағлаја кичилир, ахшама јахын әријиб сәрчә бојда олурду. Сәһәр исә онларын јериндә анчаг јаш ләкәләр галырды. Демәк олар ки, һәр сәһәр «Азабу принс һотел»дә јени бир тоја һазырлыг кедир. Баһалы парчадан кимоно кејмиш кәлини «Азабу принс һотел»ин гајалыгларла, хырда јапон шам ағачлары илә бәзәдилмиш һәјәтинә кәтирирләр. Әјинләринә бировуз фрак кејмиш кишиләр вә садә кимоно кејмиш гадынлар кәлини мүшајиәт едирләр. Фотографлар кәлинин шәклини, башга кәлинләрин шәкилләринин чәкилдији јердә чәкирләр. Сонра узун-узады данышыглар кедир. Вестибүлдә отурурлар. Сонра кәлинин истәклиси «бәј» кәлир. Јери кәлмишкән, ону да гејд етмәк истәјирәм ки, Јапонијада «Мән сәни севирәм» ифадәси демәк олар ки, һеч ишләнмир. Гызла оғланын бир-бирләринә мејл көстәрдикләрини һисс едән валидејнләр мәсәләни һәлл едирләр. Јахуд оғлан гыздан валидејнләринә мүрачиәт етмәк үчүн ичазә алыр. «Мәнә арвад олмаг истәјирсәнми?» јахуд «Мәнимлә аилә гурмаг истәјирсәнми?» ифадәләри даһа тез-тез ишләнир. Тој үмумән отелләрин ресторанларында олур. Јапонијада галдығымыз 15 күн әрзиндә 10—12 тојун шаһиди олдуг. 61

Бә'зән чаванлар «Азабу принс һотел»ин алт салонуну кирајә көтүрүр, ора оркестр дә'вәт едир вә чалыб ојнајырдылар. Биз кәнардан онлара тамаша едирдик. Јапон рәгси ојнамырдылар. Бир чох киноларда көрдүкләри сон дәб рәгсләри ојнамаға чалышырдылар, бачармырдылар. Буна көрә дә күлмәли көрүнүрдүләр. Анчаг һеч бири бу јөндәмсиз һәрәкәтләрә көрә јолдашларына күлмүрдү. Севинирдиләр, шадланырдылар, ојнајырдылар. Бә'зиләри вестибүлдәки, бә'зиләри исә һәјәтдәки столларын әтрафына топлашыб «кока-кола» ичирдиләр. Демәк олар ки, һамы

хырда бојлу иди. Гызлар авропасајағы ајагларыны ајагларынын үстүнә ашырыб сөһбәт едирдиләр. Отелин һәјәтиндә тез-тез рекламлар тәшкил олунур вә бу рекламлары каһ телевизија илә верир, каһ да кино лентинә чәкирдиләр. Отелин һәјәтиндәки үзкүчүлүк һовузундан да тез-тез бу мәгсәдлә истифадә едирләр. Минләрлә гызын ичиндән нисбәтән мүтәнасиб бәдәнлисини сечиб чимән јердә, суја атылан јердә шәклини чәкирләр. Отелдә милли ресторан да вардыр. Мән ора бир-ики дәфә тәк кетмәли олмушдум, чүнки Храбровитски өзүнү пис һисс едирди. Орада «темпура» јемәји мәним чох хошума кәлирди. Хүсуси битки јағларында көзүмүзүн габағында биширилән хәрчәнк вә чүрбәчүр балыглар, отлар мәнә ләззәт верирди. Кимоно кејмиш гызлар инчә сәслә «бујурун-бујурун»— дејә мүштәриләрә хидмәт едир, каһ онлар үчүн сигарет јандырыр, каһ да хырдача бадәләрә «саке» (мөһкәмлији он дәрәчәдән артыг олмајан дүјү арағы) төкүрләр. Чибимдәки дөш нишанларындан онлара да вердим. Бурада ишләјән хидмәтчи оғланларын вә гызларын севинчинин һәдди-һүдуду јох иди. Онлар мәнә «домаригатто» — дејә тәшәккүр едирдиләр. Сонралар һәмин милли ресторана кедәндә даһа билмирдиләр мәнә нечә һөрмәт едәсинләр. Һәр дәфә көзләри мәнә саташанда күлүмсүнүб тә'зим едирдиләр. Нә гәдәр һөрмәтчил, нә гәдәр инчә идиләр.

Вестибүлдә күнортадан кечә јарысына гәдәр телевизија верилишләринә тамаша етмәк олур. Чох вахт бу верилишләрә һеч кәс тамаша етмир. «Бојлар» кәлиб башга-башга каналларла верилән програмлары тутурду. Бир програмла «бејзбол», дикәр програмла милли јапон күләшмәси «сумо» нүмајиш етдирилирди. Храбровитски илә мән Јапонијада телевизија верилишләринин нечә тәшкил олундуғу илә марагла-

ырдыг. Белә гәрара кәлмишдик ки, һөкмән бүтүн дүнјада өз верилишләри илә мәшһур олан јапон телевизијa студијасына кедәк.

Бу дәфә Токада сан һеч бир мүгавимәт көстәрмәдән бизи телевизија стансијасына апарды. Јапонијада чыхан бир чох рекламларда һәр шејдән чох Ејфел гүлләсини хатырладан нәһәнк бир гурғу тәсвир олунур. Јапонлар бу гүлләјә вүгарла јапон Ејфели дејирләр. Учалығы 333 метрдир. «НҺҜ» маркалы јапон телевизија стансијасы Токионун мәркәзиндә јерләшир. Өзү дә бу, Токиода јеканә телевизија стансијасы дејил, лакин әсас стансија сајылыр. Токада сан бизи бураја кәтирди. Илк тәәссүрат чох күчлү иди. Ачығы, сонралар бу тәәссүрат даһа да гүввәтләнди. Мәнә белә кәлди ки, бүтүн бу бина, онун вестибүлләри, коридорлары, истираһәт кушәләри, лифтләри, салонлары, иш отаглары, павилјонлары, пилләкәнләри, дөшәмә вә таванлары, һәтта бүтүн мүрәккәб техникасы елә бил бирдәфәлик јаранмышдыр. Бүтүн бинанын фасадынын вә дахилинин гурулушунда инсан руһуну көзәл мусиги гәдәр охшајан бир тәнасүб вә вәһдәт вар иди. Диварлар күзкү кимидир, анчаг парылдамыр, чүнки парылдаса диггәтимизи јајындырар вә бүтүн коридорларын, витринләрин көрүнүшү гијмәтдән дүшәр. Һәр дәфә лифтә мининдә көзләјирдик ки, адәт етдијимиз бир сычрајыш олачаг, һеч олмаса хырдача бир сычрајыш ки, биз јердән тәрпәндијимизи һисс едәк. Анчаг нә галханда, нә дә енәндә буну һисс етмирдик. Бирдән гапы ачылырды вә бизә дејирдиләр ки, лазым олан мәртәбәдәјик. Лифтләри дә хидмәтчи гызлар идарә едирди. Дүздүр, бу лифтләрдән хидмәтчисиз дә истифадә етмәк оларды, анчаг, ишчи гүввәси бурада чох учуздур. Һәм дә ки, бурада һөрмәт вә хидмәт етмәји чох севирләр,

Лифтчи гыз үзүмүзә күлүмсәјир, бизи саламлајыр, тәбәссүмлә јола салыр, һәр дәфә «додзо-додзо» — дә-јә зәриф сәслә дилләнирди. Биз павилјонлары кәзмәјә башладыг. Бурада бизи чох һөрмәтлә гаршыладылар. Онларын мүһәндисләри, шөʼбә рәисләри бир нечә саат әрзиндә бизи мүшајиәт етдиләр. Токиодакы телевизија стансијаларынын 17 бөјүк павилјону вардыр. Демәк олар ки, студијанын 98 фаизи милли техника илә тәчһиз олунмушдур. Павилјонда чыхыш едәнләр, артистләр, јахуд башга гонаглар прожекторларын күчлү ишығы алтында тәрләмәсинләр дејә, мүрәккәб системли һавадәјишәнләри вар. Верилишләрин әсасыны тәшкил едән рекламлардан башга бурада чамааты мараглондыран ајры хәбәрләри дә ешитмәк олур.

Бу күн базарда нәләр сатылыр вә сатылан шејләрин бу күнкү гијмәти нечәдир? Чүнки Јапонија базарларында гијмәт тез-тез дәјишир. Мәсәлән, күлләрин, учан балыгларын, макрел балығынын, каракатисанын, хәрчәнкин гијмәти бу күн нечәдир, јахуд архидеја күлү бу күн 2 иен ашағы дүшмүшдүр вә с.

Павилјонлардан бириндә ушаг верилишләринә һазырлашырдылар. Рәнкли верилиш иди. Зәриф јапон миниатүрләрини андыран рәнкли шәкилләр јан-јана дүзүлмүшдү. Бир аздан сонра бу шәкилләр верилишин иштиракчысы олачаг иди. 2—3 јердә көзәл декорлар гурулмушду. Үмумијјәтлә, Јапонијада һәм киностудијада, һәм дә телевизија студијасында биз һисс етдик ки, декорасија гурмаг мәһарәти чох бөјүкдүр. Декорасијаны елә гурурлар ки, һәгиги отагдан, јахуд бағчадан ајырмаг олмур. Әслиндә јапонларын әсил һәјәтләри, евләри, бағчалары да декорасијаја бәнзәјир.

Верилишә бахмаг үчүн биз јухары, режиссор отағына галхдыг. Дивардакы бүтүн екранларда һәләлик

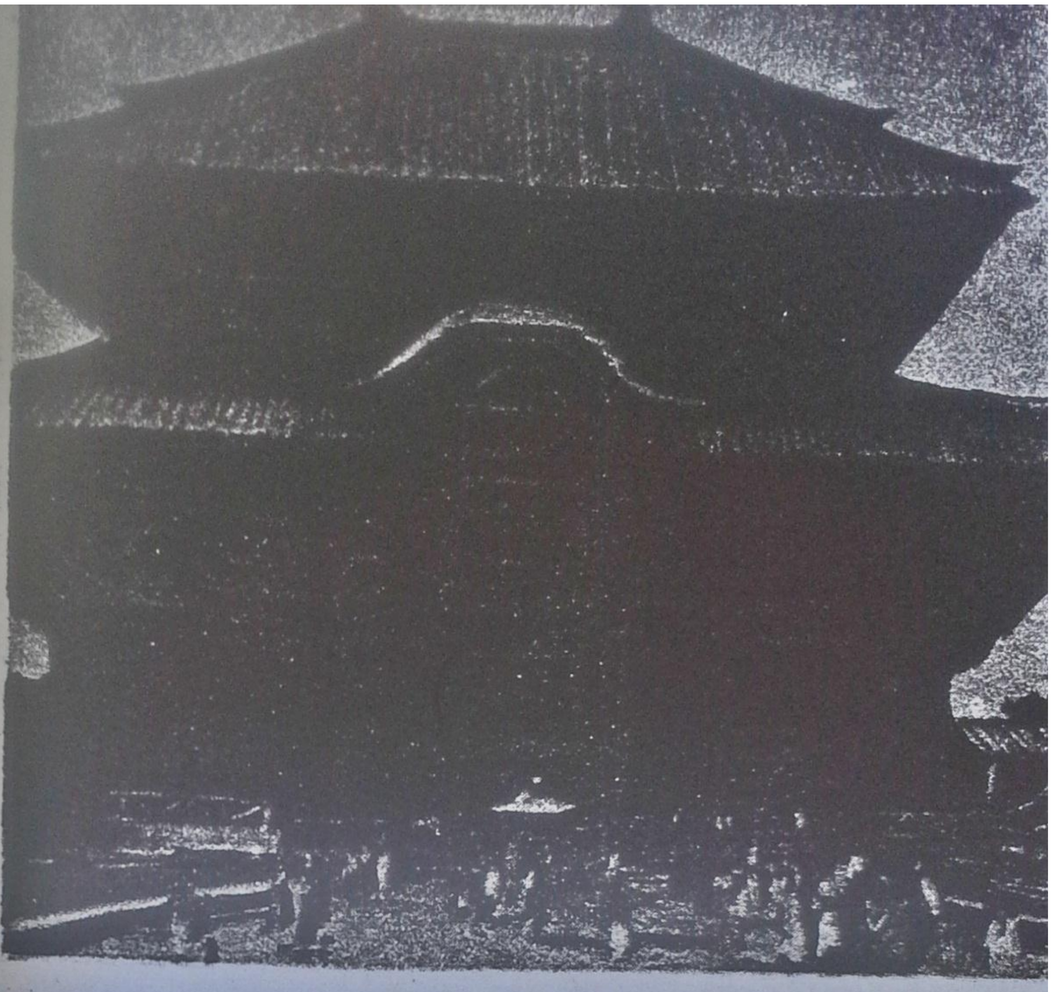

Бөјүк будданын абидэси.
Рэссамы Т. Садыгзадэ

Мәнзәрә. *Рэссамы Е. Рзагулијев*

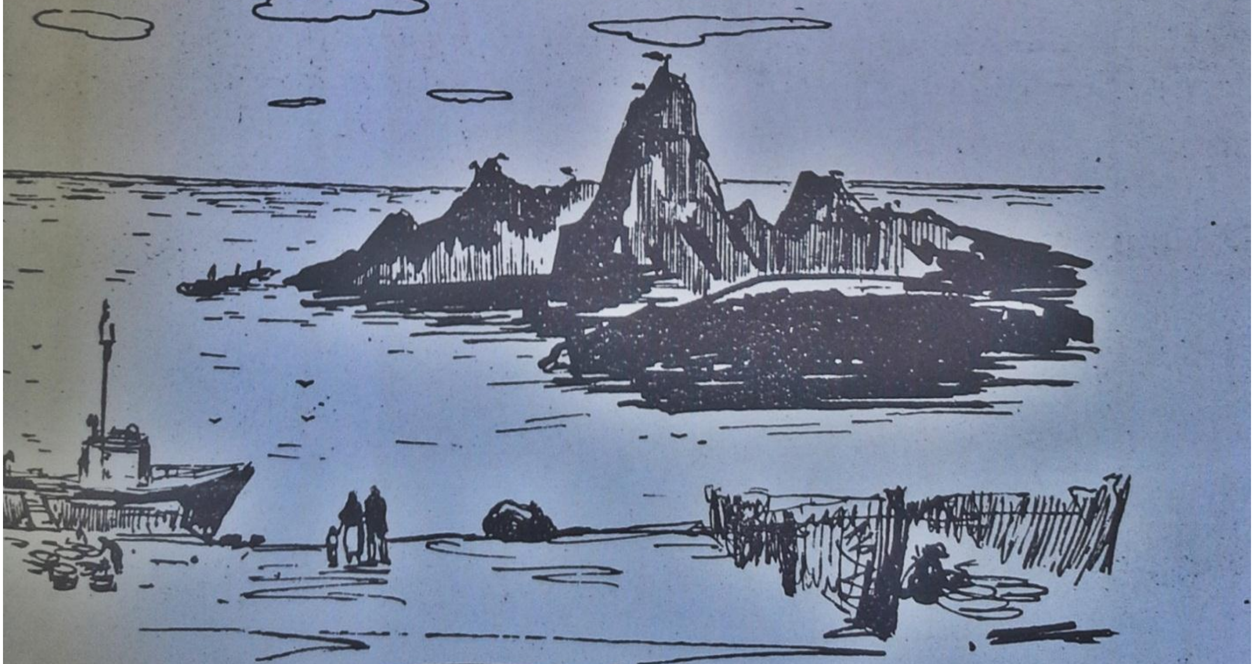

Ardı II hissədə olacaq....